

VILNIAUS UNIVERSITETAS

Ernesta Juknytė

MODERN RELIGIOUS CONSCIOUSNESS IN LITHUANIAN EXODUS POETRY

Summary of doctoral dissertation
Humanities, Philology (04H)

Vilnius, 2010

The dissertation was prepared in 2004 – 2009 at Vilnius University

Scientific supervisor:

Doc. Dr. Rita Tūtlytė (Vilnius University, Humanities, Philology – 04 H)

Consultant:

Doc. Dr. Dalia Čiočytė (Vilnius University, Humanities, Philology – 04 H)

The dissertation is defended at the Council of Philology Sciences of Vilnius University:

Chairman:

Prof. Habil. Dr. Virginija Balsevičiūtė-Šlekienė (Vilnius Pedagogical University, Humanities, Philology – 04 H)

Members:

Prof. Habil. Dr. Viktorija Daujotytė-Pakerienė (Vilnius University, Humanities, Philology – 04 H)

Doc. Dr. Rita Tūtlytė (Vilnius University, Humanities, Philology – 04 H)

Doc. Dr. Dalia Satkauskytė (Institute of Lithuanian Literature and Folklore, Humanities, Philology – 04 H)

Doc. Dr. Benas Ulevičius (Vytautas Magnus University, Humanities, Theology – 02 H)

Opponents:

Doc. Dr. Dalia Jakaitė (Šiauliai University, Humanities, Philology – 04 H)

Doc. Dr. Dalia Čiočytė (Vilnius University, Humanities, Philology – 04 H)

The dissertation will be defended at the public meeting of the Council of Philology Sciences at 3 p. m. on 16 April 2010 at V. Krėvė Hall, Faculty of Philology, Vilnius University.

Address: Universiteto 5, LT – 01315, Vilnius, Lithuania

The summary of doctoral dissertation was mailed on March 2010

The doctoral dissertation can be founded in the Library of Vilnius University.

VILNIAUS UNIVERSITETAS

Ernesta Juknytė

MODERNIOJI RELIGINĖ SĄMONĖ LIETUVIŲ EGZODO POEZIJOJE

Daktaro disertacijos santrauka
Humanitariniai mokslai, filologija (04 H)

Vilnius, 2010

Disertacija rengta 2004-2009 metais Vilniaus universitete

Mokslinis vadovas:

Doc. dr. Rita Tūtlytė (Vilniaus universitetas, humanitariniai mokslai,
filologija – 04 H)

Konsultantas:

Doc. dr. Dalia Čiočytė (Vilniaus universitetas, humanitariniai mokslai,
filologija – 04 H)

Disertacija ginama Vilniaus universiteto Filologijos mokslo krypties taryboje:

Pirmininkas:

Prof. habil. dr. Virginija Balsevičiūtė-Šlekienė (Vilniaus pedagoginis
universitetas, humanitariniai mokslai, filologija - 04 H)

Nariai:

Prof. habil. dr. Viktorija Daujotytė-Pakerienė (Vilniaus universitetas,
humanitariniai mokslai, filologija – 04 H)

Doc. dr. Rita Tūtlytė (Vilniaus universitetas, humanitariniai mokslai,
filologija – 04 H)

Doc. dr. Dalia Satkauskytė (Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas,
humanitariniai mokslai, filologija – 04 H)

Doc. dr. Benas Ulevičius (Vytauto Didžiojo universitetas, humanitariniai
mokslai, teologija – 02 H)

Oponentai:

Doc. dr. Dalia Jakaitė (Šiaulių universitetas, humanitariniai mokslai,
filologija – 04 H)

Doc. dr. Dalia Čiočytė (Vilniaus universitetas, humanitariniai mokslai,
filologija – 04 H)

Disertacija bus ginama viešame Filologijos mokslo krypties tarybos posėdyje 2010 m.
balandžio 16 d. 15 val. Vilniaus universiteto Filologijos fakultete, Vinco Krėvės
auditorijoje

Adresas: Universiteto g. 5, LT – 01315, Vilnius, Lietuva

Disertacijos santrauka išsiuntinėta 2010 m. kovo mėnesį

Disertaciją galima peržiūrėti Vilniaus universiteto bibliotekoje

Introduction

The origins of the present doctoral dissertation can be traced back to the author's interest in the interplay between literature and Christian theology, a process inviting discussion on the concepts of dialogue, meeting, and philosophy of dialogue. The aforementioned interest has paved the way to carrying out a profound and consistent study into the function of religious images and associations in literary texts. Interdisciplinary research into the links between literature on the one hand and philosophy, sociology, anthropology, and other areas on the other, is not a completely new field of research. Way before the author set out to write the dissertation previous research had gradually shifted away from the notion of absolute self-sufficiency of literature suggested by the positivist approach. Long before the present Paper was written, researchers had realized that openness to other discourses and various humanistic viewpoints expands and deepens the understanding of literature. Yet the relationship between literature, religion, and theology still remained outside the scope of scientific analysis and research. The truth be told, religious imagery in literary texts was not ignored altogether. Nevertheless, it was but a complimentary element in literature studies and did not receive the attention it fully deserved.

With time, however, the situation has changed. Several Lithuanian literature studies and articles analysing Christian theology and biblical imagery in literary texts have been published. Subject to impact of Western Europe, where significant focus is placed on the relationship between literature and Christian theology, the Lithuanian research community has intensified its debate on the relationship between literature and Christian theology. It was consequently proposed to provide the course of literary theology alongside other humanitarian subjects. Vilnius University and Šiauliai University have even launched a course on Literary Theology. The renewed interest in the Lithuanian research community vis-à-vis the analysis of Christian discourse has mobilised the author of the Paper to consistently collect theoretical ideas and insights into the interplay between literature and theology, search for examples of that interplay in Lithuanian literature, and come up with a more consistent approach than previously

attempted by others and thus contribute to comprehensive research into the links between literature, religion, and theology.

While drafting the dissertation, the author has set out to find out and demonstrate whether religious elements suffer any changes in literary texts and if so, what the changes are, what forms they take, and what nuances of meaning they convey while being embedded in the religious consciousness of the authors. The understanding of the principles of philosophy of dialogue led the author to believe that, as rightly put by Mickūnas, „an engagement in the process of dialogue does not mean that the horizons of the dialogue partners will exactly cover each other. Partial coverage leaves room for continued harmonisation of understanding at later stages; yet the dialogue is not safe from destruction and cracks“¹. The paradigm between modern Western European and Lithuanian literature has been used to verify this theoretical insight. It was observed that the modern creative consciousness does not take religious imagery and beliefs for granted; they are transformed in literary texts and gain new meanings and connotations they did not convey in religious discourse.

The modern literary and cultural paradigm and ideas expressed by thinkers of the pre-modern generations have laid the foundation for the dissertation. They have paved the way for a new approach to the relationship between literature and Christian theology. The dissertation abandons the approach that identifies elements of theological and biblical discourse in literary works and describes them in terms of either compliance or incompatibility with the primary source, be it theological or biblical text. Instead, the dissertation is informed by a new approach based on accentuating the otherness of an aesthetic image. It analyses the way an aesthetic image is completely transformed in a literary text even though it still retains traces of religious discourse. Through profound analysis of modern literary texts, the study demonstrates that the transformation of religious images takes place when several differing areas including but not limited to religion, philosophy, and ancient mythology come into contact. The creative consciousness of authors of literary texts idiosyncratically connects and models these elements, either drawing them closer to each other or pushing them worlds apart. In

---

¹ Mickūnas, *Dialogo sritis*, Baltos lankos, 1999, No. 11, p. 248.

order to name this phenomenon, the author has coined the concept of modern religious consciousness.

The key objective of the dissertation was to expand on the concept and define the forms modern religious consciousness takes in creative texts of four exodus poets who represent a modern Lithuanian literary paradigm.

The object of the dissertation is the form or forms the modern religious consciousness takes in the creative works of four exodus poets – *Alfonsas Nyka-Niliūnas, Henrikas Nagys, Kazys Bradūnas, and Birutė Pūkelevičiūtė*. These authors were selected on several counts. First of all, they all belong to the same generation of the *land poets*. Even though Pūkelevičiūtė does not officially belong to land poets, literary critics claim that her poetry is consistent with the world outlook of land poets, just as poetry by Šlaitas, Blekaitis, Andriekus, and several other poets in exile. Another reason for choosing Pūkelevičiūtė is the fact that analysis of her poetry, put into the context of analysis of other selected poets, allows for demonstration of the great variety of forms the relationship between poetry and religion may take in the same generation of poets.

For the purposes of the dissertation, modern religious consciousness is defined as an authentic expression of personal experience of coming into contact with the divine. The source of inspiration may lie in a combination of ideas or items pertaining to Christian theology, Ancient mythology, Baltic myths, and philosophical ideas. All poets reflect that experience in their own idiosyncratic ways and modes, through their own metaphors and imagery.

The structure of the dissertation is based on the principle of parallelism. By elucidating the set of properties of the modern human being, the dissertation equally describes the features of the relation between humans and the divine. The modern religiousness is seen as one the embodiments of the modern consciousness. A selection of literary texts is analysed as an area where this can be observed.

The study covers all poetic texts by the aforementioned authors, starting from their early collections to the latest collected editions. Subject to comprehensive analysis, the dissertation takes note of the changes that have emerged in the collected editions in comparison to the first publication of poetic texts. Where no essential semantic changes

are noticed, analysis of the modern religious experience is based on collected editions, as is the case with poetry by Nyka-Niliūnas, Nagys, and Bradūnas. The analysis of Pūkelevičiūtė's poetry is based on *Metūgės*, her best collection of poetry in aesthetic terms. As regards Nyka-Niliūnas, in parallel to his poetry the study also focuses on his *Dienoraščio fragmentai (Diary Fragments)*, seen as the primary hermeneutic texts that explain poetry and facilitate its understanding in more profound ways.

Previous investigations of the problem

As has been previously mentioned, interdisciplinary research into literature and Christian theology that has inspired the current study on modern religious consciousness attracted a lot of attention in the research community in Western Europe, particularly in Germany. Previous research that has informed the process of writing the present dissertation includes articles by theorists of literature and theologians: Kuschel, Sölle, Ziolkovski, Mieth, Walser, and Lithuanian literature researchers Čiočytė, Jakaitė, and Mikelaitis who focus on literary theology and theopoetry raising the issues of recreation, analogy, transparency, and anchoring in the present. Equally important are a study by Čiočytė *The Bible in Lithuanian Literature*, articles on the Christian tradition in Nyka-Niliūnas' and Bradūnas' poetry by Jakaitė, as well as a textbook by Jakaitė and Nagliuvienė *Literature and Theology: early 20th Century Lithuanian, French, and German Modernist Authors*. These sources have helped the author of the dissertation to both double-check the accuracy of personal insights and learn more about the variety of complementary positions on the relation between Christianity and literature. The author has also established that it is effective to apply theories to specific texts and found her own way to analyse the role of Christianity in modern literature through employing the concept of modern religious consciousness.

The core understanding of the ways traditional religious images take on new shapes after they enter a literary text was shaped by Auerbach, Iser, Tillich, Buber, Gadamer, Ricoeur, Bultmann, Sverdiolas, Sodeika, and many other authors analysing the general problems such as the coming into contact of discourses, links to tradition, distance, as well as the ways to bridge the distance between the current time and the time when the particular literary text under analysis was written.

There are plenty of writers both in Lithuania and in exile who discuss the poetry penned by the poets selected for the present dissertation study. In particular, many of them analyse and discuss the numerous aspects of the poetry of the land poets Nyka-Niliūnas, Nagys, and Bradūnas. They include: Girnius, Maceina, Kaupas, Škėma, Blekaitis, Vaičiulaitis, Brazaitis, Naujokaitis, Šešplaukis-Tyruolis, Titus Antanaitis, Kulbokas, Radauskas, Jonynas, Skrupskelytė, Šilbajoris, Venclova, Stankus-Saulaitė, Bilaišytė, Gražytė-Maziliauskienė, Kavolis, Zaborskaitė, Daujotytė – Pakerienė, Kubilius, Riškutė, Tūtlytė, Balsevičiūtė, Čiočytė, Tamošaitis, Sodeika, Mickūnas, Nastopka, Geda, Martinaitis, Naujokaitienė, Jakaitė, Žekevičiūtė, Marčiulynaitė, Bernotienė, Mačianskaitė, Matusevičiūtė, Notrimaitė, Žvirgždas, Katkus, and Šmitienė. The dissertation pays particular attention to the studies that cover religious experience to some extent and identify and discuss elements of theological or biblical discourse.

The poetry of Pūkelevičiūtė has received less attention in previous research, as priority was usually given to her prose, regardless of whether it was penned abroad or in Lithuania. Even so, conceptual articles by Bradūnas, Ciplijauskaitė, Daujotytė-Pakerienė, Čiočytė, Pakalniškis, Pociūtė and a monograph by Kubilius *Birutė Pūkelevičiūtė: Actress and Writer* have offered a number of profound insights that have helped to understand the properties of modern religious consciousness in Pūkelevičiūtė's poetry.

The relevance and the novelty

The present dissertation is one of the first studies in Lithuania into the expression of religious consciousness in modern literary texts². It offers a thorough and extensive analysis of the key features of the religious consciousness and the ways it takes shape. The focus is on the expressionist poetics, imagery of polyphonic human beings set against the backdrop of the deteriorating world, images of spiritualized corporality, and eroticism. The dissertation analyses modern religious consciousness in the poetry of a single generation of expatriate poets. In order to facilitate understanding of the concept of modern religious consciousness, the study analyses the notion and image of the modern man, portrayed in the texts from early Christianity to modern day and age. The

---

² Notably, the textbook by Jakaitė and Nagliuvienė equally discusses the concepts of religious awareness and modern religious experience. Even so, the textbook fails to consider the nature and principles behind the phenomena. The concepts are taken for granted instead and considered to be implied by the modern text itself.

study of the properties of modern man concurrently demonstrates what the features of the modern religious consciousness are.

Previous research into the poetry of the selected authors was insufficiently thorough and extensive insofar as religious experience is concerned. More often than not, researchers tended to limit themselves to mentioning one or another aspect dealing with religious elements in the texts, or focusing on either one or several key images that bear the traces of religious consciousness. The key method used in previous research was comparison of the religious elements in literature with their counterparts in theology. The present dissertation seeks to demonstrate that modern religious consciousness in literary texts does not necessarily call for either finding or failing to find counterparts to literary religion-inspired images in theology and biblical discourse. Modern religious feelings result from a complex interaction between theological, biblical, philosophical, mythological, and other associations depending on the personality, aesthetic feelings, and world outlook of individual authors.

Methodological principles of the analysis

The modern religious consciousness is the key concept in the study and informs the methodological approach used for its explanation and elucidation. For the purposes of the dissertation, consciousness is understood as subjectivity embodied in literary work. This adds a phenomenological perspective to the study. It is undeniably related to existentialism inasmuch as the consciousness embodied in literary texts and influencing their very creation is seen as an awareness of undergoing a certain experience. By opting for religious discourse as an object of analysis, the study represents an embodiment of hermeneutics, an art and a tool of textual analysis. Therefore, the foundation for the methodology used in the present study is interdisciplinary research of modern culture theorists into the interaction between literature and religion. This may be broken down into branches depending on the subject matter, be it interaction between literature and theology, literature and the Bible, or literature and mythology.

Propositions defended

1. Modern religious consciousness is the creative mind that reconsiders and transforms traditional religious images.

2. In literary discourse, modern religious consciousness may be identified in metaphors and images and conveys the experience from a contact with the divine. It surfaces as a result of interaction of philosophical, theological, mythological, folk, and literary images.

3. The modern religious consciousness takes on individual shapes in poetry depending on the world outlook of every individual poet. Therefore, modern religious consciousness may take a variety of shapes. Nevertheless, it undoubtedly has certain general features that allow for inclusion of individual authors into the same field of modern culture and literature.

The structure of the dissertation

The dissertation „Modern religious consciousness in Lithuanian exodus poetry“ consists of three chapters. *Methodology and Theory*, the first chapter of the study comprises two sections, *Horizons of Modern Religious Consciousness* and *Principles Governing the Establishment of Modern Religious Consciousness*. The chapter covers the study methodology and the history of religious experience as reflected in literary texts starting from early Christianity till modern times. It also highlights and discusses the properties of the interaction with the religious discourse that have underpinned the formulation of the concept of modern religious consciousness. The second section of the first chapter in particular explains a number of differing philosophical, theological and literature research positions and delves into the principles of identification of the modern religious consciousness in literary texts. The section equally discusses the new meanings imparted on the theological, philosophical, mythological and other elements after they enter the modern creative consciousness. Concurrently and in parallel to the above, the first chapter elucidates the aesthetic positions of land poets and their counterparts. The identification of the properties of the modern religious consciousness and discussion of the shapes the consciousness may take in literary texts is covered in parallel to the study into the ways this process manifests itself in Lithuanian expat culture and literature, specifically in the works and ideas of the generation of 1939.

The two remaining chapters of the dissertation analyse the ways modern religious consciousness is expressed in poetry of a selection of individual authors. Each chapter

covers two authors who belong to the same poetic field because of the shared features observed in their thinking. On the basis of the theoretical part of the dissertation, the two chapters demonstrate the ways the properties and principles governing the expression of religious consciousness are reflected in poetry of individual authors.

The dissertation is concluded with the Conclusions section, followed by a Bibliography.

Overview and Conclusions

With a view to elucidating the notion of modern religious consciousness as a key concept in the study, the dissertation first identifies and discusses the notion of modern consciousness. The discussion answers the question of what types of poetic personae can be said to represent modern consciousness. Next, the dissertation makes an overview of the genealogy of philosophical concepts demonstrating the changes in human consciousness ever since early Christianity. At heart of the overview are the world outlook and aesthetic ideas of land poets and their counterparts reflecting those changes and the identification of the properties of modern consciousness. The dissertation deliberately focuses on the authors whose ideas can be seen as including a prototype of both the modern human and modern religious consciousness. The identification of the modern human being concurrently helps shape the definition of modern religious consciousness.

An overview of the ideas on Christianity held by Aurelius Augustinus, Pascal, Kierkegaard, and Nietzsche alongside the analysis of the expressionist world outlook marked by abundant negations and dialectical tensions that are more or less relevant to the expat poets under study, as well as the discussion of the apophatic and mystical theology in the dissertation has demonstrated that modern religious humans are not endowed with a coherent and harmonious religious consciousness. On the contrary, they are torn by profound internal disagreements. Their daily routine is marked by faith and irreligion, hope and doubt. God is concurrently proclaimed, negated, and referred to in negative terms. These are the key features of the modern human consciousness, the core antinomies it lives by and fluctuates between.

Subsequent to defining the key features of the modern religious consciousness, the dissertation goes on to define the key principles governing the modern religious consciousness insofar as it is expressed in literary texts.

The key emphasis is on the changes in religious, theological and biblical motives after they become part of the literary discourse. The understanding that modern creative consciousness is in the process of permanent dialogue with itself has enabled the author of the dissertation to perceive another property of the modern consciousness, namely its transparency. A transparent modern consciousness cuts across discourses and lets them concurrently co-function without covering each other. Thus, through the combination of literary, philosophical, theological, and other allusions in literature new elements are formed that still carry the traces of theological or biblical discourse. The colours and connotations of the new elements depend on the world outlook and aesthetic principles of every individual author. As may be expected, the point of departure for the modern creative consciousness lies in the meanings existing in the relevant original discourse, yet they are never employed to illustrate the universally acknowledged truths. Transparency means that the modern consciousness allows for the recognition of the old meanings, yet it concurrently produces the effect of freedom from the limitations of canonicity. Modern consciousness transforms the original meanings, fills them with an individual perception of time and space, and an idiosyncratic interplay between feelings and intellect as well as fantasy, imagination, and rational ideas.

In brief, the traditional meanings of philosophical, theological, and mythological elements are transformed by authentic experience of every individual author. Therefore, the modern creative consciousness has to be defined through the overarching concepts of demythologisation and anchoring in the present. For the purposes of the dissertation, the present is understood as the time at which the modern consciousness operates. This is the time when it comes into direct contact with reality, falls back on the things that reflect its profound features, and releases the associated internal feelings into literary texts. Some literary theory experts in the field believe in analogies between literary and theological images and consider that any literary image should preserve the quintessence of the theological or biblical image. However, modern religious consciousness is more often recognisable as such when instead of being reflected in the text as an analogy, it surfaces

as an argument, discussion, or provocation. The modern creative mind critically reflects the theological truths and biblical images and demonstrates what is outdated and currently irrelevant in those truths and images. It thus paves the way to new opportunities for their existence. For the purposes of the dissertation, this process is called demythologisation, i.e. transformation of traditional forms of religion in the light of individual experience.

In poetry by Nyka-Niliūnas and Nagys, religious consciousness is underpinned by existentialism and personal experience of religion. What seems to connect the two authors is Christianity as the key paradigm to Western European literature. This can be observed through the idiosyncratic metaphors and images in their poetry. The two poets individualise the religious meanings they have recognised as universal, and free them from the conventional limitations by enriching them with new nuances of meaning and new colours. The analysis of the religious dimension in poetry by Niliūnas and Nagys has led to conclude that their thinking is modern and the poetic persona in their poetry is a modern religious man, *homo religious*, beset by the incompatible realities of religion and infidelity, trust and doubt, hope and hopelessness.

In poetry by Nyka-Niliūnas, the authentic experience of the poetic persona is marked by contradictions between knowledge and failure to know God, going away and coming back. These are its fundamental properties, and so is the idiosyncratic individualised interpretation of religion that displays some features of metaphysical rebellion. The abovementioned contradictions are most clearly seen in the image of the Prodigal Son that conveys undisputable biblical allusions as well as references to the image of the biblical Adam ousted from Heaven. The image of the Prodigal Son demonstrates that the poet idiosyncratically interprets the text of the Bible, which results in the convergence of the two figures – Adam and the Prodigal Son. This attests to the transparency of the poet's mindset and the ability to anchor the universal cultural meanings in the present. The authentic figure of the Prodigal Son can be traced back to the identity of the poet and his personal experience as well as his cultural aspirations. The biblical image is transformed. This process in its entirety is understood as the modern religious consciousness at work in progress. The image of the Prodigal Son recurs in a variety of forms throughout Nyka-Niliūnas' poetry. It embodies

estrangement, alienation, loss, and uncertainty and can be considered the fundamental image expressing the experience of the modern religious human being.

Analysis of the religious consciousness in works by Nyka-Niliūnas cannot circumvent the material aspect, since household objects and items are central to the image of home in his poetry. Material reality can also be demonstrated to contain an aspect of sacredness. This is attested by the theory on immanent transcendence authored and discussed by Jaspers and reiterated by Girnius in Lithuanian research. For the purposes of the present dissertation, immanent transcendence is understood as words of God encoded by certain codes. In Nyka-Niliūnas, items that belong to the material reality are exactly the codes. His poetic persona experiences the proximity of the divine as he opens up to the reality of items and objects, even though this is never said in direct terms. The universal cultural meanings complement the subjective relation with items and objects. For instance, in Niliūnas' diaries, the table, a key item in any household is referred to as "an altar" and "the table of the Last Supper". This is an undisputable allusion to the evangelical discourse. Thus, an individual table takes on a universal sacral meaning, as the table-altar is recognised to be a sacred object in the Hebrew and Christian tradition.

The image of the table was not evoked accidentally. The texts that include this image in any form demonstrate how the modern consciousness complicates the structure of the item taken from the gospel, and the ways the gospel image of the Last Supper table is transformed into a symbol of the failure of fulfilment and the human frustration at the failure. Moreover, this symbol embodies the failure to meet the divine, the loss of the divine, and the metaphysical rebellion against the Lord. Another reason for the significance of the image of a table in Nyka-Niliūnas' poetry is the fact this image attracts a number of other significant motives into the scope of analysis. They are inability to know God, alienation, and uncertainty. They bring us back to the aforementioned figure of the Prodigal Son and demonstrate the ways modern religious consciousness is expressed.

The modern religious consciousness equally affects the image of God in Nyka-Niliūnas' works. The image of God in *Dienoraščiu Fragmentai* is consistent with the definition of God in the apophatic and mystical theology, where the Lord is beyond time,

space, and words. At the same time, the author's poetry transforms the issue of God being beyond words into a reflection on silence and loneliness, both human and godly.

The understanding of God and godliness in Niliūnas reflects the key property of the modern consciousness, namely the interplay between contrasts and differing perspectives. The mind of the narrator in Niliūnas is neither at a standstill nor moving in any one particular direction. Therefore, while, according to the narrator, God is part and parcel of his consciousness, Lord may concurrently be a totally remote and unknowable absolute. On the other hand, when the narrator of the diaries talks about his non-rational belief, one can feel that his consciousness also harbours some experience of meeting God. Therefore, it seems that in order to recognise the modern religious consciousness in the poetry and prose of Nyka-Niliūnas it is insufficient to limit the study to images that clearly or implicitly allude to the Christian or biblical context. The spirituality in his work displays itself at a more profound level, beyond images and metaphors. It lies in the area of experience that is difficult to name in words. In texts by Nyka-Niliūnas, the act of coming to terms with oneself and the intoxicating melody of sacred music are manifestations of certain enlightenment and a very lively Meeting with Someone. This occurs at a time when the rational side of the mind is silent and the irrational belief and faith are active. This is when the realisation of the supreme existence of God is beyond the limits of consciousness and human understanding. In this sense, the oeuvre of Nyka-Niliūnas is particularly dialogic in nature, as it always conveys an impression that the poet addresses somebody or something, i.e. the poet never speaks into a void.

Yet another area where the modern religious consciousness in Nyka-Niliūnas can be observed is the image of the word. When the poet says that the mission of poetry, apart from resuscitation of the Heaven long lost and apart from safeguarding elements of the world from total destruction, lies in the naming of existence and establishment of a new world, we cannot but hear an echo of the biblical Word. In the Christian and Hebrew tradition, the word is an active and creative act by God in the beginning of time. Yet the word in Nyka-Niliūnas' poetry is a vibrant result of interplay between contrasting meanings. This is why it signifies both the power of creation and the meeting with the *Other* on the one hand, and the inability to know and recognise God as well as the loss of God, on the other.

The negative aspect of the image of the word and the disbelief in Resurrection leads to the discussion of yet another image in Nyka-Niliūnas' poetry, which also has to do with the modern religious consciousness. It is death. It incorporates both the images of Resurrection and the Final Judgement, and expands the meaning of the links between eternity and daily life. The image of death is polyphonic and takes a variety of forms covering both positive and negative definitions of the phenomenon. In the image of death, the modern religious consciousness connects opposites and contrasts.

The *Dienoraščio fragmentai* seems to feature death in two forms. As long as childhood is portrayed, death is an integral part of the human existence. Beyond childhood, a gap between human life and death can be observed. The same can be said about Niliūnas' poetic texts. Analysis of the image of death in the continuum of the author's poetry from his early to late collections demonstrates a clear tendency to portray death as something peculiar and refer to it as to a radical and total demise.

In Nyka-Niliūnas, death is understood as permanent demise. Therefore the poet seems to refrain from pondering any prospects of life after death. This position could be considered as a principled stance of the modern human, who exchanges the notion of eternity into a prospect of finality. The dimension of everyday life is an alternative to the Christian concept of eternity in Nyka-Niliūnas' poetry. Eternity is embedded in the concept of time impinged in daily activities and governed by the natural rhythm of change in nature.

However, the absence of the prospect of eternity paves the way to meaninglessness, the key feeling of the modern man and the modern religious consciousness. The experience of meaninglessness in Nyka-Niliūnas even covers birth, a process that paves the way to existence, which, in turn, is but a movement towards deterioration and death. In his poetry, life and death situations coincide in time and space. They are interrelated in the consciousness and, while causing mutual changes, fail to open prospects of another life.

Nevertheless, a particularly close reading of Nyka-Niliūnas' poetry allows for finding texts where death is featured as a unifying and all-encompassing phenomenon. This is a demonstration of its positive aspect. In conclusion, in the portrayal of the image

of death, the creative modern consciousness reveals its ability to combine differing trends and let them co-function.

The key feature of the modern consciousness is its ability to combine a range of experiences that are in stark contrast to each other. This feature is also seen in poetry by Henrikas Nagys, where the modern religious consciousness is at its best in the portrayal of the image of death. The latter is particularly extensively depicted and shown in a variety of forms. It covers the motives and experiences of a search for God, failure to meet Him, and prayer. This is why death imagery was analysed in order to demonstrate the manifestations of religious experience that are difficult to spot in Nagys' poetry since it features very few prominent images that lead to thinking about the Christian tradition. His poetic field of references does not always offer an opportunity to talk about the religious consciousness at work.

The meaning of death in Nagys' poetry is conveyed through the metaphors of cold, freezing blood, poisoned blood, as well as darkness, abhorring abyss, and silence. His poems can be attributed to modern expressionist poetry because they feature ecstatic visions and images of the world destroyed by destructive powers and are filled with premonitions of death and hopelessness. This atmosphere is particularly important in the poems where death is featured as a total and irrevocable reality. This image of death involves bridging the gap between the biblical and theological, historical, and literary contexts. In particular, the poet delves into the theme of the meaninglessness of prayers, which implies the loss of God. A move away from God is portrayed as a deliberate decision of those who seek Him. Alongside the thirst for knowledge of God, the poetry features a figure of man damned and rejected by God. After putting Nagys into a wider context of the land poets and the landless poets, which is a later generation of the Lithuanian poets in exile, the dissertation concludes that the figure of God far removed from the daily life of human beings in Nagys is reminiscent of the motive of a loss of God that is very prominent in the poetry by the generation of land and landless poets, in particular Mackus.

Even so, the image of death in Nagys' poetry also sometimes takes another shape. In some poems, the reality of death is no longer seen as a threat. The poetic consciousness creates a certain area between Heaven and earth where recovery of the

past time and even childhood is possible. This is where one can find the people who have left this world. This is also where one can see the eagles and the white kites created by the imagination of the author to symbolise his brothers. The world of these visions can be treated as an alternative to the prospect of eternity offered by the Christian tradition.

Similarly to Nyka-Niliūnas, in his later years Nagys portrays the deteriorating human existence leading towards death as a natural universal phenomenon. Therefore, the image of death loses the touch of tragedy characteristic to the early poetry of the author.

The theme of homecoming also bears the stamp of death. This motive is undoubtedly related to the Christian biblical tradition. Not unlike the previously discussed poet, Nagys also employs the image of the Prodigal Son. It can be recognised in many of his poems. In fact, all figures of travellers bear a mark of this biblical connotation because of their travels across the globe in search of the unattainable. Because of the painfully complex search for the home that no longer exists, the poetic persona in Nagys' poetry reminds of the seeker of knowledge in Niliūnas' poetry. In the poetry of both, the very process of searching combines both positive and negative meanings. In the case of Nagys, travelling is difficult as it is, but the end of the travels adds an even more sombre and morbid meaning to this image, because most travellers in his poetry end up by total failure to find what they sought and face the inevitable death.

Homecoming does not necessarily always need to be difficult and sombre. Death upon coming home, featured in some texts by Nagys, represents the brightest image of death in his poetry.

The various forms the image of death takes in poetry by Nagys lead to the conclusion that as a modern human being his poetic persona is allowed to see the full range of manifestations of death in both its positive and negative aspects. It is this worldview underpinned by the union of contrasts that best represents the fundamental feature of the modern consciousness. All contrasts are neutralised and become nonexistent in the process of searching for the purpose of existence and the ultimate truth.

The interaction between the mythical and Christian tradition is characteristic to two remaining authors under scrutiny, namely Bradūnas and Pūkelevičiūtė. This interaction is the most auspicious manifestation of the modern religious consciousness in their poetry.

Even so, the authors differ thematically and stylistically. Analysis of their poetry has demonstrated the differences in their relation with tradition and their world outlook.

The principles of transformation and transparency covered in the theoretical part of the dissertation and detected in the poetry by Nyka-Niliūnas and Nagys are equally characteristic to Bradūnas. The poet is not creating *ex nihilo*. Tradition plays a role in his poetry, just like it does in the creative oeuvre of other creators. Therefore, the canonical and universally acknowledged Christian and pagan meanings are embedded in his poetry. His relation to tradition is that of moderation. The demythologisation of traditional meanings, covered in the theoretical part of the dissertation, is not manifested in an alternative way. The poet embraces the quintessence of Christianity and mythology without destroying them. The modern creative consciousness is subtly aware of the existing Christian and mythological meanings without attempting destruction and draws them together thus shaping the concept of all-encompassing sacredness.

The analysis of sacredness in Bradūnas' poetry has led to the detection of the key feature of the modern religious consciousness that is also common to poetry by Nyka-Niliūnas and Nagys. This is an aptitude to bridge differences and unite opposites. In Bradūnas, this feature is recognisable in the combination of the Christian and pagan tradition. The gap between the Christian and pagan sacredness is inexistent, and the poetic persona remains whole on the sole condition that both the pagan and Christian consciousness find their union and expression through the poetic persona. The pagan foundation is embedded in the creative consciousness just as the Christian one is. Bradūnas lets the reader observe the way the various religions intermingle without ever covering each other in the creative consciousness, because they are transparent and co-function in the poetic texts.

The image of land is of key importance for understanding the way differing viewpoints come together and co-function in Bradūnas. The land is a core image here,

manifested in a wide range of metaphors, symbols, and associations. The analysis of the image of land has led to the conclusion that the unity of pagan and Christian imagery, and their co-functioning without confrontation derives from the profound poetically transformed understanding of the realities of an ordinary farmer and the attachment he bears to his own natural environment. The Christian and pagan meanings impinged in Bradūnas' faith fully correspond to the piousness of the Lithuanian peasantry, a feature that was historically affected by the Christian liturgy but has a number of features that, at a closer analysis, can be traced back to pagan culture.

The poetic persona in Bradūnas differs from that in Nyka-Niliūnas and Nagys. The theoretical part of the dissertation claims that through combining opposites the modern consciousness ends up in the area of uncertainty. This is the manifestation profoundly embedded in Nagys and Nyka-Niliūnas. Bradūnas, by contrast, demonstrates that modern human being cannot be fully explained by antinomies alone. The belief in differing religions does not lead to any cracks of the poetic self in Bradūnas' poetry. Quite the opposite, the poetic persona can only be whole provided it manages to combine the variety of religious experiences. Whenever the poet tries limiting the poetic persona to the Christian tradition alone, poetry immediately signals disharmony, chaos, and distress signifying a crack in the consciousness of the poetic persona.

The approach to the world and the divine acting therein is that of faith and trust, rather than search and doubt. The poetic persona in Bradūnas does not question the existence of God. In fact, admittedly, there are a number of questions raised in his poetry. Even so, unlike the questions in poetry by Niliūnas and Nagys, their counterparts in Bradūnas do not have this piercing sharpness to them. Questions do not arise from a lack of trust in the purpose of existence of man or unbelief in the existence of God. Neither do they arise from the failure to understand the purpose and meaning of the human existence. In Bradūnas, they arise from the surprise of seeing and pondering what God has created. The poetic persona is an unconditionally devout believer. This can be traced back to the mindset of an ordinary villager who fully trusts the will of God. There is no confrontation between faith and knowledge. The two are part and parcel of a single whole. This could be termed the knowing-faith. For Bradūnas, faith is another kind of

knowledge, a different form of gaining understanding. This comes from observation of daily lives of ordinary villagers and is transferred to poetry.

The dialogue between the pagan and Christian consciousness is clearly manifested in the portrayal of daily life in Bradūnas' poetry. The study shows that when the poetic persona observes his environment and touches items and objects, he always feels the supreme existence and the pulse of the divine in both the Christian and mythological sense of the word. Early poems by the author feature daily activities that bear the mark of this experience of sacredness and offer explanation of the secret of human existence.

The moment of facing transcendence is portrayed as a time of the ultimate fulfilment. A gap there is none between the poetic persona and God. That is the fundamental difference between the modern man portrayed in Bradūnas and the travellers and Prodigal Sons in poetry by Nyka-Niliūnas and Nagys. The latter characters, subject to loss of relation with God, are painstakingly searching for God and suffer from doubts and despair when they fail.

The poetic persona in Bradūnas' poetry also has features of the Prodigal Son and Adam extradited from Heaven. Even so, after loss of homeland, the poetic persona never experiences the absurd. It is true that he complains and sometimes does not know whom to address his complaints to, yet he maintains a link with the divine. Even when he does not hear an answer, the poetic persona in Bradūnas still believes in something larger than life, and unconsciously feels there is someone he can complain to.

This is the kind of mysticism that proves that divinity in poetry by Bradūnas is neither a latent feature, nor a passive or unconscious property. It is active. God in Bradūnas' poetry is not a theologically or philosophically abstract, distant, and unreachable absolute. Nor is it a cold or ambivalent power. Quite the contrary, it is a vigorous and active power, of which the creative consciousness is fully aware, just as it is aware of the eternal life of the forefathers.

Bradūnas' poetry is exceptionally tactile. Therefore, the liveliest image of God and the most intensive relation with God is featured when God from Heaven above enters the human soul, lives in human environment, and becomes accomplice of the actions of the human being.

It is important to emphasize that all manifestations of God, from the divinity experienced through contemplation of nature to antropomorphisation of God, are of equal importance and significance. In Bradūnas, God is always an intimation resulting from the intimate relation, as in *Thou and me*.

Bradūnas, like other land poets, has also depicted the image of death. The combination of Christian and mythical consciousness in his portrayal of death is expressed in ways which are common to the bulk of his poetry and represents an intimation of the influence of the Supreme Power in the daily tasks performed by man.

The dissertation looks into the image of death in all the poetic texts of the author, starting from early poetry collections. With time, the image of death becomes part of the concept of cyclical time and is seen as an inevitable law governing human existence. Life and death become equal in significance, just like in poetry by Nagys.

The study of Bradūnas' poetry in its entirety and the observation that it stems from the daily life of an ordinary person reveals that the understanding of indivisibility of life and death in his poetry does not stem from philosophical thinking. It seems to have been shaped by the authentic experience gained from observation of the natural rhythm and the permanent interplay of life and deterioration. This can also explain the approach to death of the poetic persona. There is no suffering from metaphysical fear. The last hour of life is often seen as a chance to recover the original knowledge lost in the process of aging and expressed as a longing for Heaven.

In the portrayal of the indivisibility of life and death, the modern religious consciousness is expressed in the same old way, i.e. through combining the Christian and pagan truths. This is best seen in the image of the realm of the dead, evoked by the image of a bench for the souls of the forefathers stemming from the pagan tradition as well as the ancient apple tree in the garden, which alludes to both Christian, mythological, and pagan traditions.

The agent of eternity and eternal life in Bradūnas is the poetic word, as is the case with Nyka-Niliūnas. The poetic word takes on the function of safeguarding the existence. It is a bridge between the world of the dead and the world of the living that

allows for coming back from the realm of the dead into the realm of the living. The poetic word in Bradūnas could be further investigated in other studies.

Moving on to Pūkelevičiūtė, her aesthetically best poetry collection is *Metūgės*. The modern consciousness is manifested there and recognisable in the linguistic expression as well as epic intonation, heavily used and promoted by the land poet generation. Even more important are the content modifications, which demonstrate the existence of an original and idiosyncratic modern poetic and religious consciousness in Pūkelevičiūtė's oeuvre.

The features of the modern religious consciousness in *Metūgės* is best revealed through analysis of the image of the body and the way it is dignified and promoted into the level of sacredness. Through seeing the body as a place of meeting the *Other*, the poet echoes the Christian motive that there is a link between the body and soul and that body and soul are indivisible. The poet disregards all the distorted concepts of religion affected by Platonism and sees the body as an abode of humanness rather than a source of sin. The creative consciousness is provocative towards the official religious tradition. The provocation is the key method used for the transformation of meanings in Pūkelevičiūtė's poetry. Interestingly enough, thanks to this method the creative modern consciousness comes nearer to the undistorted Christian truths.

The concept of femininity expressed in *Metūgės* is also provocative vis-à-vis the image of woman in traditional religion. Pūkelevičiūtė creates an image of woman that comes in stark contrast to the biblical image. The themes of female lust, passion, eroticism, and woman's relation to God and lover lose all the negative connotations when they are seen in the context of the Song of Songs, the most poetic part of the Old Testament, which could be called the apotheosis of love. Akin to the Song of Songs, the image of a woman-fiancé and woman-mistress in *Metūgės* is more important than the image of a mother-woman. Yet the theme of maternity is also addressed. Put in the context of femininity and female identity, it takes on a new meaning and alludes to the biblical and theological contexts.

The figure of woman and mother-woman is a most evident manifestation of the combination of Christian and mythical pagan meanings in Pūkelevičiūtė. This attests to

the existence of modern religious consciousness in *Metūgēs*. The woman figure is closely linked to nature. Even though Pūkelevičiūtė's poetry abounds in biblical allusions, the image of the woman and the concept of sacredness are not purely Christian. In particular, the image of the woman featured in *Metūgēs* first seems to be rooted in Christianity, but is in fact related to the natural sphere and transformed, so it reflects the pre-Christian culture rather than embodying the Christian one.

The key feature of the modern religious consciousness is its ability to combine the starkest contrasts and unite the opposing truths. This feature is seen in *Metūgēs* when the poetic consciousness ponders on the image of God. The poetic images of God depicted with an indiscernible face and a mask let Pūkelevičiūtė creatively express the insights elucidated in the theoretical part of the dissertation. These images pick up on the problem of the principle of compatibility of images of God in Christian theology. The wide variety of the images of God in literary discourse is explained by the inability to know God and his secret and absolute otherness. In *Metūgēs*, a number of contradictory images of God can be found. Apart from the inability to know God, portrayed as a distant holy power that is completely indifferent to humans, there is also the godly *Thou* that initiates the meeting with the human being. The image of *Thou* is not necessarily attributable to the Christian tradition alone. This God does not appear in the church environment, as we could expect it to, if it were it a Christian-based figure. Instead, the *Thou* is surrounded by nature in Pūkelevičiūtė's poetry. This is where Christianity and paganism come close. The image bridges the gap between the biblical God and the epic pagan deity. This results in an authentic image of Lord stemming from personal experience.

In conclusion, *Metūgēs* is not a revolt against God, but rather a revolt against the traditional image of God and against the types of relation with God that destroy the authenticity and liveliness of the interaction. Even so, Pūkelevičiūtė's poetry embraces God embedded in the love relationship. The image of God featured in her oeuvre is open to ordinary human beings and ordinary women in particular.

DISERTACIJOS SANTRAUKA

Rašančiojo susidomėjimą dialogo filosofija ir dialogiškumo, pokalbio, susitikimo sąvokas intensyviai reflektuojančiu literatūros ir krikščioniškosios teologijos santykiu galima pavadinti šio disertacinio tyrimo *alfa* – pradžios tašku, įgalinusių įdėmiai ir sutelktai pažvelgti į religinių vaizdinių bei asociacijų funkcionavimą literatūros tekstuose. Tarpdisciplininiai – literatūros ir filosofijos, literatūros ir sociologijos, literatūros ir antropologijos, etc. – tyrinėjimai disertacijos autorei nebuvo visiškai naujas, iki tol nežinomas mokslinių interesų laukas. Pradėjus rengti šią disertaciją, literatūra jau buvo išsilaisvinusi iš pozityvistinio požiūrio primestų absoliutaus autonomiškumo gniaužtų, jau gerokai anksčiau buvo suvokta, kad atvirumas kitiems diskursams, skirtingiems humanistiniams akiračiams plečia ir gilina literatūros suvokimo ribas. Tačiau literatūros ir religijos, literatūros ir teologijos santykis likdavo mokslinių aptarimų ir analizių paribuose. Tiesa, literatūroje aptinkami religiniai įvaizdžiai nebuvo ignoruojami ir aplenkiami. Tačiau jie, nors ir pastebimi, ilgą laiką buvo tik fragmentiška bendrų kūrybos aptarimų dalis ir nesulaukdavo atskiro dėmesio.

Vis dėlto ilgainiui situacija keitėsi. Pasirodė kelių lietuvių literatūros mokslininkų studijos ir straipsniai, skirti būtent krikščioniškosios teologijos dėmenų bei bibliinių vaizdinių literatūroje analizei. Remiantis gana plačia literatūros bei krikščioniškosios teologijos santykio refleksija Vakarų Europos kultūrinėje terpėje, mūsųose taip pat suintensyvėjo šio santykio ypatumų svarstymai, buvo pristatyta literatūros teologijos – kaip tam tikros disciplinos greta kitų humanitarinių disciplinų – egzistavimo galimybė. Vilniaus ir Šiaulių universitetuose imtas dėstyti kursas „Literatūros teologija“. Lietuvių literatūrologijoje atgimusi krikščioniškojo diskurso refleksija disertacijos autorei tapo paskata dar nuosekliau, nei ligi tol buvo daroma, telkti literatūros ir teologijos santykį teigiančias teorines pozicijas ir išvalgas, analizuoti esamas šio santykio objektyvacijas lietuvių literatūroje ir tokiu būdu įsiliesti į sudėtingą literatūros ir religijos, literatūros ir teologijos santykio tyrinėjimų sritį.

Rengiant disertaciją, rūpėjo išsiaiškinti ir atskleisti, ar keičiasi, o jeigu taip – tuomet – kaip keičiasi religiniai dėmenys, tapę kito, literatūrinio diskurso savastimi, kokias formas, kokius prasminius niuansus jie įgyja, persmelkti kuriančios ir tekstuose įsitvirtinančios sąmonės. Daugybę kartų permąstyti ir įsisavinti dialogo filosofijos

principai jau buvo padėję susiformuoti nuostatai, jog, anot A. Mickūno, „dialogo vyksmas neužtikrina, kad dialogo partnerių horizontai tiksliai uždengs (cover) vienas kitą. Dalinis uždengimas palieka vietos pratęsti ir suvienodinti supratimą; bet dialogo vyksmas neapsaugotas ir nuo suardymų ar skilimų“³. Atida moderniajai Vakarų Europos ir lietuvių literatūros paradigmai leido patikrinti šią teorinę išvalgą, aiškiai matant, kad kuriančioji modernioji sąmonė, kreipdamasi į religinius vaizdinius ar tikėjimo tiesas, neperima jų grynu pavidalu; ji transformuoja juos, paversdama kažkuo kitu, nei jie buvo, priklausydami religiniam diskursui.

Šis suvokimas, mąstant apie moderniąją literatūros ir apskritai kultūros paradigmą, modernaus mąstymo apraiškų identifikacija ankstesnių, gerokai iki moderniosios pavadinta, epochų mąstytojų darbuose, svarstymus apie literatūros ir krikščioniškosios teologijos santykį pasuko kiek kita linkme. Pamažu formavosi reikiamybė ne tiek atpažinti teologinio ar biblinio diskurso dėmenis literatūroje ir aprašyti juos atitikimų ar neatitikimų pirminiam – teologiniam ar bibliniam – pavidalui principu, kiek aktualizuoti estetinio vaizdinio kitokumą, jo, nors ir religinę atmintį išlaikančio, vartimą visiškai nauju dariniu. Nuodugnus išsiskaitymas į moderniosios literatūros tekstus leido pamatyti, kad religinių vaizdinių transformacija, jų virsmas ir kaita vyksta, susiduriant kelioms skirtingoms plotmėms: religinei, filosofinei, antikinei, etc., kurias savaip jungia ir modeliuoja, priartina ir atitolina kuriančioji sąmonė. Taip pamažu mąstymo akiračiuose iškilo moderniosios religinės sąmonės sąvoka.

Todėl neatsitiktinai pagrindiniu šio disertacinio tyrimo siekiu tapo noras šią sąvoką išskleisti ir aprašyti, kokiais pavidalais ji pasirodo keturių egzodo poetų, reprezentuojančių moderniąją lietuvių literatūros paradigmą, kūryboje.

Disertacijos objektas – moderniosios religinės sąmonės pavidalai keturių egzodo poetų – *Alfonso Nykos-Niliūno, Henriko Nagio, Kazio Bradūno ir Birutės Pūkelevičiūtės* kūryboje. Autorių pasirinkimą pirmiausia sąlygojo jų priklausymas vienai kūrybinei – žemininkų – kartai. Disertacijos autorei norėjosi pamatyti, kokios santykio su tikėjimu formos iškyla tos pačios kartos skirtingų autorių tekstuose. B. Pūkelevičiūtė, tiesa, oficialiai nepriklausė žemininkams. Tačiau savo pasaulėžiūra ji, kartu su V. Šlaitu

---

³ A. Mickūnas, *Dialogo sritis*, Baltos lankos, 1999, Nr. 11, p. 248.

ir keletu kitų autorių, literatūros tyrinėtojų apibūdinimu, buvo šalia šios kartos. Jos, o ne kažkurio kito poeto, kūryba disertacijos autorės akiratin pateko kaip išreiškianti itin savitą, besiskiriančią nuo kitų egzodo autorių santykio su tikėjimu formą, kylančią iš ryškiai eksplikuoto moteriškumo ir erotizuoto pasaulėvaizdžio.

Modernioji religinė sąmonė tyrime suvokiama kaip savitose, kiekvieno poeto mąstymo ypatumus atskleidžiančiose metaforose ar įvaizdžiuose atpažįstama autentiška, susitikimo su dieviškumu patirties išraiška, susiformuojanti iš krikščioniškosios teologijos dėmenų, antikos ir baltiškųjų mitų bei filosofinių idėjų konjunkcijos.

Disertacija, nuolat atsigręžiant į jos pavadinimą, rašoma paralelės principu: bruožų, leidžiančių apibūdinti žmogų kaip modernų žmogų, sutelktis sykiu atskleidžia ir šio žmogaus santykio su dievybe ypatumus. Modernusis religingumas suvokiamas kaip viena moderniosios sąmonės tapatybių. Tad konkretūs literatūros tekstai analizuojami kaip šios tapatybės skleidimosi erdvė.

Disertacijos tyrimui svarbi visa aptariamų autorių kūryba – nuo ankstyvųjų iki vėlyvųjų rinkinių. Rašant disertaciją, jie visi peržvelgti; ankstesnės tekstų redakcijos sulygintos su rinktinėse esančiomis redakcijomis. Jeigu analizės metu neaptinkami esminiai semantiniai pakitimai, aptariant moderniosios religinės patirties pavidalus A. Nykos-Niliūno, H. Nagio ir K. Bradūno poezijoje, remiamasi poetų kūrybos rinktinėmis. Šios patirties B. Pūkelevičiūtės poezijoje analizei pasirinkta estetiškai stipriausia jos poezijos knyga „Metūgės“, o gilinantis į A. Nykos-Niliūno poeziją, paraleliai skaitomi jo „Dienoraščio fragmentai“, kurie tyrime suvokiami kaip pirminės hermeneutikos – poeziją aiškinantys, jos suvokimą paremiantys ir gilinantys – tekstai.

Ankstesni problemos tyrinėjimai.

Moderniosios religinės sąmonės tyrinėjimus inspiravusi literatūros ir krikščioniškosios teologijos santykio problematika, kaip jau buvo minėta, Vakaruose, o ypač vokiečių tyrinėtojų tarpe, susilaukė nemenko dėmesio. Perkūrimo, analogijų, įdabartinimo, transparentiškumo klausimus keliančius ir juos gvildenančius literatūros teoretikų ir teologų – K. J. Kuschelio, D. Sölle's, Th. Ziolkovski, D. Mietho, A. Walser, o taip pat ir lietuvių literatūrologų – D. Čiočytės, D. Jakaitės, G. Mikelaičio straipsnius apie literatūros teologijos ir teopoetikos galimybę, D. Čiočytės studiją „Biblija lietuvių literatūroje“ ir D. Jakaitės straipsnius apie krikščioniškosios tradicijos skleidimąsi A.

Nykos-Niliūno bei K. Bradūno kūryboje, D. Jakaitės ir J. Nagliuvienės parengtą mokymo priemonę „Literatūra ir teologija: XX a. I pusės lietuvių, prancūzų, vokiečių modernizmo autoriai“, galima pavadinti gairėmis, padėjusiomis disertacijos autorei ne tik patikrinti asmenines išvalgas, susipažįstant su skirtingomis ar viena kitą atliepančiomis, krikščionybės ir literatūros santyki aptariančiomis pozicijomis, ne tik įsitikinti teorijų taikymo konkretiems tekstams efektyvumu, bet taip pat atrasti ir savitą krikščioniškumo sklaidos moderniojoje literatūroje svarstymo kelią, aktualizuojant moderniosios religinės sąmonės konceptą.

Pamatinei suvokčiai, kaip tradiciniai religiniai įvaizdžiai keičiasi patekę į literatūros erdvę, ypač svarbūs pasirodė E. Auerbacho, W. Iserio, P. Tillichio, M. Buberio, H. G. Gadamerio, P. Ricoeuro, R. Bultmanno, lietuvių, A. Sverdiolo ir T. Sodeikos, bei daugelio kitų autorių tekstai, analizuojantys bendresnes – skirtingų diskursų suartėjimo, santykio su tradicija, nuotolio, distancijos tarp epochų, kurioms priklauso tekstas ir jo interpretatorius, įveikimo, etc. – problemas.

Apie disertacijos objektu pasirinktų autorių – ypač žemininkų – A. Nykos-Niliūno, H. Nagio ir K. Bradūno – kūrybą tiek iševijoje, tiek Lietuvoje, išryškindami skirtingus kūrybos aspektus, rašė J. Girnius, A. Maceina, J. Kaupas, A. Škėma, J. Blekaitis, A. Vaičiulaitis, J. Brazaitis, Pr. Naujokaitis, A. Šešplaukis-Tyruolis, A. Titus Antanaitis, Vl. Kulbokas, H. Radauskas, V. A. Jonynas, V. Skrupskelytė, R. Šilbajoris, T. Venclova, M. Stankus-Saulaitė, Ž. Bilaišytė, I. Gražytė-Maziliauskienė, V. Kavolis, V. Zaborskaitė, V. Daujotytė – Pakerienė, V. Kubilius, J. Riškutė, R. Tūtlytė, V. Balsevičiūtė, D. Čiočytė, R. Tamošaitis, G. Mikelaitis, T. Sodeika, A. Mickūnas, K. Nastopka, S. Geda, M. Martinaitis, E. Naujokaitienė, D. Jakaitė, I. Žekevičiūtė, D. Marčiulynaitė, G. Bernotienė, L. Mačianskaitė, I. Matusevičiūtė, G. Notrimaitė, M. Žvirgždas, L. Katkus, G. Šmitienė. Rašant disertaciją, ypač atkreiptas dėmesys į tas kūrybos analizes, kuriose daugiau ar mažiau aktualizuota religinė patirtis, pastebimi ir aptariami teologinio ar biblinio diskurso dėmenys.

B. Pūkelevičiūtės poezijos recepcija šiek tiek siauresnė, kadangi tiek iševijoje, tiek Lietuvoje pirmenybė buvo atiduota prozeinei autorės kūrybai. Tačiau konceptualūs K. Bradūno, B. Ciplijauskaitės, V. Daujotytės-Pakerienės, D. Čiočytės, R. Pakalniškio, R. Pociūtės, straipsniai, V. Kubiliaus monografija „Birutė Pūkelevičiūtė – aktorė ir

rašytoja“ suteikė skvarbių įžvalgų, padėjusių suvokti moderniosios religinės sąmonės ypatumus poetės kūryboje.

Aktualumas ir naujumas

Disertacija „Modernioji religinė sąmonė lietuvių egzodo poezijoje“ yra vienas pirmųjų mokslinių darbų Lietuvoje, kuriame moderniosios literatūros tekstuose atpažinta tikėjimo patirtis įvardijama moderniosios religinės sąmonės sąvoka⁴, aiškinamasi esminiai jos bruožai ir tai, kaip ji susiformuoja, išsamiai ir plačiai, ypatingą dėmesį skiriant ekspresionistinei poetikai, polifoniško žmogaus ir irstančio pasaulio, sudvasinto kūniškumo ir erotiškumo vaizdinijai, analizuojami jos pavidalai vienos kartos egzodo poetų kūryboje. Moderniosios religinės sąmonės sąvokos supratimui ir įtvirtinimui tyrime pasirenkamas modernaus žmogaus, iškylančio tekstuose nuo ankstyvosios krikščionybės iki modernųjų laikų, sampratos kelias, kuris sykiu atskleidžia ir moderniosios religinės tapatybės ypatumus.

Iki tol religinę patirtį tyrimui pasirinktų autorių kūryboje analizavę darbai nebuvo pakankamai platūs ir išsamūs, dažniausiai tik užsimenantys apie vieną ar kitą arba susitelkiantys ties kuriuo nors vienu arba keletu svarbesnių, religinę atmintį turinčių, vaizdinių, neretai lyginant literatūrinį pavidalą su jo teologiniu atitikmeniu. Šia disertacija siekiama atskleisti, kad modernioji religinė sąmonė literatūros tekste steigiasi ne vien atitikimų-neatitikimų teologiniam ar bibliniam diskursui principu. Modernusis religingumas gimsta teologinių, biblinių, filosofinių, mitologinių, etc. asociacijų žaismėje, kurios niuansus suponuoja kūrėjo individualumas, jo estetiškos ir pasaulėžiūrinės nuostatos.

Metodiniai tyrimo principai

Modernioji religinė sąmonė – pagrindinis šio tyrimo konceptas – nurodo esmines metodologines prieigas, kuriomis remiamasi, aiškinant ir skaidrinant šį konceptą. Sąmonės – tyrime suvokiamos kaip kūryboje įsikūnijusios subjektivybės – sąvoka atveria fenomenologinę tyrimo perspektyvą, kuri, kuriančiąją ir tekste įsikūnijančią

---

⁴ Būtina pastebėti, kad jau minėtoje D. Jakaitės ir J. Nagliuvienės parengtoje mokymo priemonėje taip pat išskyla religinės sąmonės, moderniosios religinės patirties sąvokos. Tačiau čia nesvarstoma jų prigimtis ir formavimosi principai. Šios sąvokos suprantamos kaip tam tikros duotybės, suponuotos paties modernaus teksto.

sąmonę suvokiant ir kaip patiriančią sąmonę, neabejotinai susijusi su egzistencine filosofija. Hermeneutika – bendrasis tekstų aiškinimo menas ir technika šiame tyrime konkretizuojasi. Tai vyksta, pasirinkus poezijos analizės aspektą, kuriuo šiame tyrime tampa religinis diskursas. Tad dar viena šios disertacijos metodologine prieiga galima laikyti šiuolaikinių kultūros teoretikų apmąstomą tarpdisciplininę literatūros ir religijos santykio problematiką, susiskaidžiusią į smulkesnes atšakas, aktualizuojančias literatūros ir teologijos, literatūros ir Biblijos, literatūros ir mitologijos sąveikos refleksiją.

Ginami teiginiai

4. Modernioji religinė sąmonė yra tradicinius tikėjimo vaizdinius permaštanti ir juos transformuojanti sąmonė.

5. Literatūros diskurse modernioji religinė sąmonė atpažįstama kaip metaforose ar įvaizdžiuose įsikūnijusi susitikimo su dieviškumu patirties išraiška, atsirandanti, sąveikaujant filosofiniams, teologiniams, mitologiniams, tautosakiniams ir literatūriniais vaizdiniais.

6. Kiekvieno atskiro poeto kūryboje modernioji religinė sąmonė įgauna individualių, to poeto pasaulėžiūros, bruožų, todėl galimi labai įvairūs jos pasireiškimo pavidalai. Tačiau neabejotinai egzistuoja ir bendrųjų moderniosios religinės sąmonės ypatumų, kurie įgalina skirtingus autorius regėti tame pačiame moderniosios kultūros ir literatūros lauke.

Disertacijos struktūra

Disertaciją „Modernioji religinė sąmonė lietuvių egzodo poezijoje“ sudaro trys skyriai. Pirmajame „Metodologinės ir teorinės apibrėžtys“, sudarytame iš dviejų poskyrių „Moderniosios religinės sąmonės horizontai“ ir „Moderniosios religinės sąmonės steigties principai“, pristatomos metodologinės šios disertacijos prieigos ir, sekant religinės patirties refleksijų sklaidą nuo ankstyvosios krikščionybės iki moderniosios epochos laikų, ryškinami bei aptariami tie santykio su religine dimensija bruožai, pagal kuriuos formuluojamas moderniosios religinės sąmonės konceptas. Antrajame poskyryje, atsiremiant į pirmajame ryškintą moderniosios religinės sąmonės sąvoką, telkiant skirtingas filosofines, teologines ir literatūrologines pozicijas, gvildenami moderniosios religinės sąmonės steigties literatūros tekstuose principai,

aiškinamasi, kaip kinta ir kuo tampa kuriančios moderniosios sąmonės akiratin patekę teologiniai, filosofiniai, mitologiniai, etc. dėmenys. Žemininkų-lankininkų ir jiems idėjiškai artimų autorių estetinės nuostatos pirmajame disertacijos skyriuje skleidžiasi paralelizmo principu: ryškinant ir telkiant kuriančios moderniosios religinės sąmonės bruožus, aptariant jos realizacijų literatūros tekstuose galimybes, tuo pat metu stebima, kaip šis procesas pasireiškia lietuvių egzodo kultūrinėje ir literatūrinėje terpėje, o konkrečiau – 1939-ųjų metų kartos kūrėjų savimonėje, atpažįstamoje literatūros tekstuose.

Kitos dvi disertacijos dalys yra skirtos moderniosios religinės sąmonės pavidalų konkrečių autorių kūryboje analizei. Kiekviena dalis apima du autorius, kurių poezijoje išryškėjo tam tikras mąstymo bendrumas, leidžiantis jiems susitikti viename poetiniame lauke. Atsigręžiant į teorinę disertacijos dalį, šiuose skyriuose siekiama atskleisti, kokie teoriškai apibrėžti moderniosios religinės sąmonės bruožai bei steigimosi literatūroje principai realizuojami atskirų autorių kūryboje.

Disertacija užsklendžiama išvadomis ir literatūros sąrašu.

Disertacijos apžvalga ir išvados

Siekiant išskleisti pagrindinį šio disertacinio tyrimo konceptą – moderniąją religinę sąmonę – pirmiausia bandyta suvokta, kas gi apskritai yra modernioji sąmonė, ir kokį žmogų, mąstant apie literatūrinį subjektą, galima pavadinti tokios sąmonės reprezentantu. Aptariant filosofinių koncepcijų raidą, atskleidžiančią pokyčius žmogaus sąmonėje nuo ankstyvosios krikščionybės iki modernųjų laikų, tyrimo akiratin pritraukiant tuos pokyčius atspindėjusias žemininkų ir jiems artimų autorių pasaulėžiūrinės bei estetinės idėjas, iškeliami ir analizuojami moderniosios sąmonės bruožai, disertacijos autorei sąmoningai renkantis tuos autorius, kurių mintyje galima išvelgti ne tik modernaus žmogaus, bet ir modernaus religinio žmogaus provaizdį. Tad apibūdinant modernųjį žmogų, sykiu formavosi ir modernaus religinio žmogaus vaizdinys.

Aurelijaus Augustino, B. Pascalio, S. Kierkegard`o, F. Nietzsche`s – autorių, kurių idėjos daugiau ar mažiau buvo aktualios disertacijoje aptartiems lietuvių egzodo poetams, krikščioniškųjų nuostatų refleksija, neigimų ir dialektinių įtampų persmelkto

ekspresionistinio pasaulėvaizdžio, apofatinės ir mistinės teologijos aptarimas leido suvokti, kad modernusis religinis žmogus nedisponuoja vientisa, harmoninga sąmone. Tokiam žmogui būdingi gilūs vidiniai prieštaravimai. Tikėjimas ir netikėjimas, viltis ir abejonė, Dievo teigimas ir neigimas, kalbėjimas apie Jį negatyviomis sąvokomis – visa tai pasirodė svarbiausios konstantos, su kuriomis susiduria modernusis religinis žmogus, svarbiausios antinomijos, tarp kurių jis nuolat gyvena ir juda.

Išryškinius esminius moderniosios religinės sąmonės bruožus, disertacijoje buvo siekiama atskleisti, kokiais kūrybos principais vadovaudamasi modernioji kuriančioji sąmonė išrašo savo prieštarų kupiną religinę patirtį literatūros tekste.

Svarbiausias dėmesys disertacijoje buvo atkreiptas į religinių – teologinių ar biblinių vaizdinių kismą, jiems tampant literatūrinio diskurso savastimi. Suvokiant moderniąją kuriančiąją sąmonę kaip itin dialogišką sąmonę, išryškėjo jos transparentiškas charakteris. Tokia sąmonė panaikina tarp skirtingų diskursų egzistuojančias ribas, leidžia tiems diskursams funkcionuoti vienu sykiu, neužgožiant vienas kito, tad naujas, teologinę ar biblinę atmintį turintis darinys formuojasi iš literatūrinių, filosofinių, teologinių, etc. aliuzijų konjunkcijos. Naujo darinio spalvos ir niuansai priklauso nuo individualios kiekvieno kūrėjo pasaulėžiūros ir estetinių nuostatų. Kuriančioji modernioji sąmonė, be abejonės, remiasi jau egzistuojančiomis, vieno ar kito, jai aktualaus diskurso reikšmėmis, tačiau ji nesireiškia kaip visuotinai pripažintų reikšmių iliustratorė. Būdamą transparentiška, modernioji sąmonė leidžia atpažinti senąsias reikšmes, tačiau tuo pačiu metu išlaisvina jas iš kanoniškumo gniaužtų, transformuoja, persmelkdama savitu erdvės ir laiko patyrimu, individualiai sužaisdama jausmu ir intelektu, fantazija, vaizduote ir racionalia mintimi.

Kadangi autentiška kūrėjo patirtis keičia tradicines filosofinių, teologinių, mitologinių dėmenų reikšmes, kuriančiajai moderniajai sąmonei apibūdinti tapo svarbios, tarpusavyje susijusios demitologizacijos ir įdabartinimo sąvokos. Dabarties laiką disertacijos autorė apibūdino kaip moderniosios sąmonės laiką. Tai laikas, kai sąmonė visa patiria tiesiogiai, atsirenka iš to, ką patiria tai, kas atliepia jos giliausią savastį ir įtvirtina vidujinius išgyvenimus literatūros tekste. Nors kai kurie literatūros teoretikai, gvildenantys literatūros ir krikščioniškosios teologijos santykio problematiką, kalba apie literatūrinių ir teologinių vaizdinių analogijas, apie tai, kad literatūrinis vaizdinys turėtų išlaikyti teologinio ar biblinio vaizdinio kvintesenciją, vis dėlto

modernioji religinė sąmonė dažniau įsitvirtina ir aiškiau atpažįstama kaip tokia, ne tuomet, kai ji įsirašo tekste analogijų principu, bet tada, kai pasireiškia prieštaravimo, ginčo, provokacijos pavidalu. Kuriančioji modernioji sąmonė teologinių tiesų ar bibliinių vaizdinių atžvilgiu atlieka savotišką kritinę refleksiją, atskleisdama atgyvenusias ir pasenusias, dabarties laikui nebeaktualias tų tiesų ar vaizdinių formas ir atveria naujas jų egzistavimo galimybes. Šis procesas disertacijoje ir suvokiamas kaip demitologizacija – tradicinių tikėjimo formų perkeitimas individualios egzistencinės patirties šviesoje.

Dviejų, šio tyrimo objektu pasirinktų autorių – A. Nykos-Niliūno ir H. Nagio – kūryboje religinę sąmonę aptikome tarpstant egzistencializmo ir asmeninės tikėjimo patirties sampynų akiratyje. Esminė Vakarų kultūros tikėjimo perspektyva – krikščionybė – pasirodė abu autorius siejanti gija, įsikūnijusi savitose metaforose ir vaizdiniuose, kuriuos sukūrė ir įtvirtino poetų individualumas. Jį manome esant tuo tinklu, kuriuo pritrauktos, atpažintos kaip universalios religinės reikšmės yra individualizuojamos, išlaisvinamos iš konvencionalumo varžtų, suteikiant joms naujų prasminių niuansų ir potėpių. Mąstydami apie religinę dimensiją abiejų poetų kūryboje, pastebėjome, kad jų mąstymo linijos susitinka bendrame taške, kuriame pasirodo tikėjimo ir netikėjimo, tikrumo ir abejonės, vilties ir nevilties antinomijų persmelkta modernaus *homo religiosus* – religinio žmogaus figūra.

Vienomis svarbiausių A. Nykos-Niliūno kūrybos subjekto autentiškos būties patirčių, apglėbiančių ir savitą, ryškiai individualizuotą bei metafizinio maišto bruožų turinčią tikėjimo interpretaciją, galima laikyti pažinimo-nepažinimo, išėjimo-grįžties antinomijas. Šias antinomijas ryškiausiai atskleidžia aiškių bibliinių aliuzijų turinti Sūnaus palaidūno figūra ir jos pridengtas, taip pat biblinio, išvarytojo iš rojus Adomo vaizdinys, įgalinantis stebėti, kaip poetinė vaizduotė interpretuoja biblinį tekstą, kaip ji sutraukia šias abi figūras į vieną, taip atskleisdama savo transparentišką charakterį ir gebėjimą įdabartinti universaliąsias kultūrines reikšmes. Poeto savasties, jo asmeninių patirčių ir kultūrinių aspiracijų horizonte formuojasi autentiška Sūnaus palaidūno figūra. Biblinis vaizdinys patiria transformaciją, ir visą šį procesą suvokiame kaip moderniosios religinės sąmonės steigimosi judesį. Sūnaus palaidūno vaizdinį, įvairiais pavidalais išskylantį visoje A. Nykos-Niliūno kūryboje, sutelkiantį savyje nutolimo, prarasties, netikrumo žymenis, galima laikyti vienu svarbiausiu, modernaus religinio žmogaus patyrimus išreiškiančiu vaizdiniu.

Aiškinantis religinės sąmonės pavidalus A. Nykos-Niliūno kūryboje, buvo neįmanoma aplenkti daiktiškumo plotmės, nes daiktai A. Nykos-Niliūno kūrybos subjektui esti vieni svarbiausių namų būties akcentų. Mąstydami apie daiktiškąją poeto kūrybos tikrovę ir nujausdami, kad ją taip pat įmanu aiškintis sakralumo perspektyvoje, pasitelkėme filosofo K. Jasperso pavartotą ir aptartą, o Lietuvos kultūrinėje erdvėje J. Girniaus permąstytą imanentinės Transcendencijos sąvoką, kurią suvokėme kaip Dievo kalbėjimą per tam tikrus šifrus, kuriais A. Nykos-Niliūno kūryboje pasirodė esantys būtent daiktai. Atsiverdamas daiktiškajai tikrovei, jo subjektas, nors niekada to neįvardydamas tiesiogiai, patiria dieviškumo priartėjimą. Subjektyvus santykis su daiktais A. Nykos-Niliūno kūrybinėje sąmonėje vėlgi persipina su universaliosiomis kultūrinėmis reikšmėmis. Vieną svarbiausių namų apyvokos daiktų – stalą – pavadindamas altoriumi, Paskutinės vakarienės stalu, A. Nykos-Niliūno dienoraščių subjektas pateikia akivaizdžią nuorodą į evangelinį diskursą. Tai, kas individualu, įgauna visuotinumą ir sakralumo žymenį, kadangi *stalas-altorius* hebrajiškoje-krikščioniškoje tradicijoje suvokiamas kaip šventa vieta. Stalo vaizdinį šiuose apibendrinimuose prisiminėme neatsitiktinai. Tekstai, kuriuose šis vaizdinys vienokiu ar kitokiu pavidalu funkcionuoja, leidžia stebėti, kaip modernioji sąmonė komplikuoja evangelinio provaizdžio struktūrą, kaip evangelinis Paskutinės vakarienės stalo vaizdinys transformuojamas ir tampa neišsipildymo simboliu, telkiančiu nesutikimo su dieviškąja tikrove, jos prarasties bei metafizinio maišto prieš Dievą žymenis. Stalo vaizdinys A. Nykos-Niliūno kūrybos kontekste pasirodė svarbus ir dėl to, kad jis į kūrybos analizės lauką pritraukia ir dar keletą svarbių – nepažinimo, susvetimėjimo, netikrumo – motyvų, kurie sugražina interpretatorių prie jau aptartos Sūnaus palaidūno figūros, ir kuriuose taip pat atpažįstamas moderniosios religinės sąmonės skleidimasis.

Į moderniosios religinės sąmonės veikimo erdvę neabejotinai patenka ir A. Nykos-Niliūno kūryboje pasirodantis Dievo vaizdinys. Erdvėje ir laike neįtelpantis, jokiomis žodinėmis kategorijomis nenusakomas Dievas „Dienoraščių fragmentuose“ atliepia apofatinės ir mistinės teologijos suformuluotas Dievo apibrėžtis. Tuo tarpu poezijoje Dievo neišsakomumo problematika transformuojasi į tylos ir vienatvės – žmogiškosios ir dieviškosios – klausimo apmąstymą.

Niliūniškoje dieviškumo refleksijoje atsispindi ir vienas svarbiausių moderniosios sąmonės bruožų: joje tarpstantis kontrastų ir skirtingų perspektyvų žaismas. A. Nykos-

Niliūno kūrybos subjekto sąmonė nėra sustingusi arba tik viena kryptimi tekanti sąmonė, todėl vienu metu jis gali teigti, kad Dievas yra organiškai įsispaudęs jo sąmonėje, tačiau visiškai tolimas ir jam neatsiveriantis Absoliutas. Kita vertus, kai dienoraščių subjektas prabyla apie neracionalizuotą savo tikėjimą, galima pajusti, kad jo sąmonėje vis dėlto glūdi ir kitokia Dievo patirtis. Todėl gilinantis į A. Nykos-Niliūno poetinius ir dienoraščių tekstus atrodė, kad norint atpažinti juose moderniąją religinę sąmonę, neužtenka judėti vien tik įvaizdžių, turinčių ryškesnių ar ne tokių ryškių aliuzijų su krikščioniškąja tradicija ar bibliniu kontekstu, plotmėje. Šventumo patirtis A. Nykos-Niliūno kūryboje pasirodė besiskleidžianti ir kur kas giliau, anapus įvaizdžių ir metaforų, sunkiai nusakomo išgyvenimo erdvėje. Susitaikymas su savimi, svaiginančiai veikianti giesmės melodija A. Nykos-Niliūno kūryboje iškilo kaip tam tikras sąmonės atsivėrimas, jos nušvitimas, susitikimo su kažkuo, itin gyvu, momentas, kai intensyviau veikia ne racionalus protas, bet iracionalus tikėjimas, kai aukščiausios Būties pajauta iškyla anapus sąmonės, anapus suvokiamumo protu ribų. Šia prasme A. Nykos-Niliūno kūryba pasirodė kaip itin dialogiška, nes joje visada galima jausti poeto kreipimąsi į kažką, t. y. jis niekada nekalba į tuštumą.

Dar vienu lauku, kuriame A. Nykos-Niliūno tekstuose reiškiasi modernioji religinė sąmonė, esti žodžio refleksija. Kai poetas sako, kad poezijos misija yra ne tik gelbėti pasaulio fragmentus nuo totalaus jų išnykimo, susigražinti prarastą rojų, bet ir, įvardijant būtį, steigti naują pasaulį, negalime negirdėti biblinio Žodžio atgarsio. Žodžio, kuris judaistinėje-krikščioniškoje tradicijoje suvokiamas kaip laikų pradžioje Dievo ištartas veiksmingas ir kūrybingas žodis. Tačiau žodis A. Nykos-Niliūno poezijoje, kaip ir daugelis kitų konstantų, vibruoja kontrastų žaisme. Todėl jis turi ne tik steigiančios, ne tik susitikimą su *Kitu* įprasminančios galios, bet neretai suponuoja ir Dievo nepažinumo, Jo prarasties patirtis.

Negatyvumo žymenys žodžio refleksijoje ir per juos mąstomas Prisikėlimo įvykio negalimumas atveria mums dar vieną prasminį A. Nykos-Niliūno kūrybos lauką, kuriame taip pat skleidžiasi modernioji religinė sąmonė ir kuris įtraukia ne tik Prisikėlimo, bet ir Paskutiniojo teismo vaizdinius, plačiau išskleidžia amžinybės ir jos santykio su kasdienybe sampratas. Tai yra mirties refleksija. A. Nykos-Niliūno kūryboje veriasi polifoniškas, įvairiais pavidalais besireiškiantis mirties vaizdinys, sutraukiantis į

save tiek teigiamas, tiek neigiamas mirties apibrėžtis, tad ir čia modernioji, o sykiu ir religinė sąmonė, pasireiškia kaip priešybės jungianti, kontrastais varijuojanti sąmonė.

„Dienoraščio fragmentuose“ mirties vaizdinys prieš interpretatoriaus akis pasirodo dvejopu pavidalu: vaikystės namų erdvėje mirtis veikia kaip integrali žmogiškosios egzistencijos dalis, o pasitraukus iš šios erdvės, tarp žmogaus gyvenimo ir mirties atsiranda pertrūkis. Panašūs mirties pavidalai iškyla ir poetiniuose A. Nykos-Niliūno tekstuose, tik čia, stebint mirties refleksijos kaitą nuo ankstyvųjų iki vėlyvųjų poeto rinkinių, ryškėja svetimumo mirčiai, jos radikalumo ir totalumo tendencija.

A. Nykos-Niliūno kūryboje steigiama ir mirties kaip amžino išnykimo samprata, todėl atrodo, kad poetas neprojektuoja pomirtinio gyvenimo perspektyvos. Tokią poziciją traktuojame kaip principinę modernaus žmogaus laikyseną, kuri amžinybės sąmonę pakeičia baigtinybės perspektyva. Todėl kaip alternatyva krikščioniškai amžinybės sampratai A. Nykos-Niliūno poetiniuose tekstuose iškyla kasdienybės matmuo. Amžinybė suvokiama kaip kasdienybės plotmėje patiriamas laikas, susijęs su gamtos ritmu.

Tačiau amžinybės blėsmas poetinio subjekto sąmonėje pažadina beprasmybės patirtį, kurią suvokiame kaip vieną svarbiausių modernaus žmogaus, taip pat ir religinio, patirčių. Beprasmiškumo išgyvenimas A. Nykos-Niliūno tekstuose apima ir gimimo vyksmą, kuris tampa būties, slenkančios į išnykimą ir totalią mirtį, užuomazga. Gimimo ir mirties situacijos tarpsta tame pačiame taške. Jos poeto sąmonėje susijungia, perkeičia viena kitą, bet kito gyvenimo perspektyvos neatveria.

Tačiau atidžiai skaitydami A. Nykos-Niliūno poeziją, vis dėlto atradome tekstų, kuriuose mirtis pasirodo kaip telkiantis ir visa vienijantis pradas, tokia mirties samprata atveriant pozityviąją jos pusę. Tad matome, kad kuriančioji modernioji sąmonė, apmąstydamą mirties vaizdinį, dar kartą atsiskleidžia kaip skirtingas tendencijas telkianti ir joms kartu skleisti leidžianti sąmonė.

Vieną svarbiausių moderniosios sąmonės bruožų – telkti ir jungti savyje skirtingas patirtis, demetrialiai priešingas suvoktis – išpildo ir H. Nagys, kurio kūryboje modernioji religinė sąmonė labiausiai išryškėja itin plačiai išskleistame, įvairiais pavidalais išskylančiame mirties vaizdinyje. Dievo ieškojimo, nesusitikimo su Juo, maldos patirties temos įsilieja į nagiškąją mirties refleksiją, tad ji pasirodė tinkamiausia plotmė, sugriebti ir aktualizuoti religinės patirties blykstelėjimus, kuriuos H. Nagio poezijoje ne taip

lengva atpažinti. Čia aptinkame vos keletą ryškesnių vaizdinių, leidžiančių mums atsigręžti į krikščioniškąją tradiciją, nes poezijos erdvėn pritrauktų aliuzijų laukas ne visada įgalina kalbėti apie religinės sąmonės veikimą jame.

Mirties prasmių lauką H. Nagys kuria telkdamas šalčio, stingstančio kraujo ar juo tekančių nuodų, tamsos, bauginančios gelmės bei tylos metaforas. Ekstatiškomis vizijomis, destruktinių jėgų ardomo pasaulio vaizdiniais, mirties ir nevilties nuojautomis poetas įsilieja į moderniosios ekspresionizmo literatūros horizontą. Šis horizontas tampa itin svarbia perspektyva tiems H. Nagio eilėraščiams, kuriuose mirtis pasirodo kaip totali ir neatšaukiama tikrovė. Kuriant tokį mirties pavidalą, suartinami bibliniai ir teologiniai, istoriniai ir literatūriniai kontekstai, iškeliami maldos bergždumo, implikuojančio Dievo prarastį, tema. Atsitraukimas nuo Dievo H. Nagio kūryboje pasirodo kaip sąmoningas Jo ieškančiųjų apsisprendimas, kuris kartu su pažinimo troškimu iškelia Dievo prakeiktojo, Jo atstumtojo figūrą. Regėdami H. Nagio poeziją žemininkų ir vėlesnės egzodo kūrėjų kartos – bežemių – kūrybos kontekste, suvokiame, kad žmogaus tikrovei tolumo ir svetimo Dievo idėja itin atliepia bežemių (ypač A. Mackaus) išgyventą Dievo prarastį.

Tačiau mirties vaizdinys H. Nagio kūryboje pasirodo ir kitu pavidalu. Yra tekstų, kuriuose mirties tikrovė nebėra tokia grėsminga ir totali. Poetinė sąmonė suformuoja tam tikrą, tarp dangaus ir žemės esančią, erdvę, kurioje įmanoma susigražinti praeities laiką, vaikystės patirtis, kurioje įkurdinami šią žemę palikusieji, o taip pat poeto vizijų sukurti broliai sakalai ir baltieji aitvarai. Ši vizijų pasaulį galima traktuoti kaip krikščioniškosios amžinybės alternatyvą.

Ypač vėlyvesnėje H. Nagio poezijoje nykstanti, nebūtin pasvirusi žmogaus egzistencija, panašiai kaip ir A. Nykos-Niliūno kūryboje, imama mąstyti kaip natūralus, visą visatą persmelkęs vyksmas, tad mirties vaizdinys nebetenka ankstyvojoje poezijoje ryškaus tragiškumo atspalvio.

Mirties antspaudo yra paženklinta ir dar viena H. Nagio kūrybos tema, kuri neabejotinai yra susijusi su krikščioniškąja, o tiksliau – bibrine tradicija. Tai sugrįžimo namo, į gimtines erdvę, tema. Šią temą, kaip ir A. Nykos-Niliūno kūryboje, ryškiausiai reprezentuoja Sūnaus palaidūno vaizdinys, kurį atpažįstame daugelyje H. Nagio eilėraščių. Kiekvienas poeto klajūnas blaškymusi pasaulio erdvėje įgyja šios biblinės figūros žymę. Skausmingai sunkiu namų, kurių iš tiesų nėra, ieškojimu, H. Nagio poetinis subjektas primena niliūniškąjį pažinimo ieškotoją. Ir čia ieškojimas, kaip ir A.

Nykos-Niliūno poezijoje, slepia savyje ne tik pozityvų, bet ir negatyvų pradą, tačiau nagiškajam klajojimui, kuris ir pats savaime esti sunkus, dar tamsesnių niuansų suteikia klajonių finalas, kuris skleidžiasi kaip visiškas neišsipildymas, kaip neatšaukiama mirtis.

Tačiau sugrįžimas namo ne visada yra toks sunkus ir niūrus. Yra tekstų, kuriuose mirties išstiktis grįžimo namo akimirką yra vienas iš šviesiausiai H. Nagio kūryboje tapomų mirties pavidalų.

Regėdami visas šias skirtingas mirties vaizdinio atmainas H. Nagio kūryboje, galime teigti, kad jo poetiniam subjektui kaip moderniam žmogui leista patirti mirties pilnybę su jos pozityviosiomis ir negatyviosiomis išstiktimis. Sykiu aiškėja, kad būtent toks, priešybės telkiantis pasaulio vaizdas geriausiai atskleidžia vieną esminių moderniosios sąmonės judesių – visos priešybės niveliuojasi ir ištirpsta būties prasmės ir giluminės tiesos pažinimo paieškose.

Kitų dviejų, analizei pasirinktų autorių – K. Bradūno ir B. Pūkelevičiūtės – kūryba skleidžiasi mitinio ir krikščioniškojo pasaulėvaizdžio sampynų akiratyje. Šios sampynos pasirodė esančios ryškiausias moderniosios religinės sąmonės pavidalas tiek vieno, tiek ir kito kūrėjo poezijoje.

Suartėję šiame taške, tiek tematine amplitude, tiek poetine stilistika abu autoriai vis dėlto skiriasi vienas nuo kito. Žvelgiant į abiejų poetų kūrybą, tyrime išryškėjo skirtingos santykio su tradicija, su pasaulėžiūra, į kurią linksta poetinė sąmonė, kryptys.

K. Bradūno poezijoje, taip pat, kaip A. Nykos-Niliūno bei H. Nagio kūryboje, pastebimas teorinėje tyrimo dalyje aptartų transformacijos ir transparencijos principų veikimas. Bradūnas nekuria *ex nihilo*. Kaip ir kiekvienas kūrėjas, jis yra palytėtas tradicijos, todėl neišvengiamai remiasi kanoniškais, visuotinai pripažintomis krikščioniškosios ir pagoniškosios tradicijos reikšmėmis. K. Bradūno kūryboje regime nuosaikų santykio su tradicija pavidalą. Teorinėje tyrimo dalyje aptarta tradicinių reikšmių demitologizacija čia nepasireiškia alternatyviuoju būdu. Krikščioniškai ir mitinei plotmėms atsiveriama, nesuardant jų kvintesencijos. Modernioji kuriančioji sąmonė itin subtiliai prisiliečia prie jau egzistuojančių šių plotmių reikšmių, jų negriaudama ir neardydama, bet suvedama į vieną lauką ir taip formuodama visa apimančio šventumo sampratą.

Analizuodami bradūniškąjį šventumą, užčiuopėme vieną svarbiausių moderniosios sąmonės, taip pat ir religinės, savybių, kuri skleidėsi ir A. Nykos-Niliūno

bei H. Nagio kūryboje. Gebėjimas jungti priešybes, skirtingus objektus ir reiškinius – tuo disponuoja modernioji religinė sąmonė. K. Bradūno kūryboje šis kuriančios sąmonės judesys, kaip jau minėjome, atpažįstamas iš krikščioniškosios ir pagoniškosios tradicijos sutelkties. Skirtis tarp krikščioniškojo ir pagoniškojo šventumo čia neegzistuoja, o poetinis subjektas lieka vientisas ir nesuskilęs tik tuomet, kai jame susitelkia ir intensyviai reiškiasi abi sąmonės – tiek pagoniškoji, tiek krikščioniškoji. Pagoniškasis substratas įrašytas kuriančioje sąmonėje lygiai taip pat, kaip krikščioniškasis. K. Bradūno kūryba leidžia jos skaitytojui stebėti, kaip skirtingų tikėjimų patirtys sluoksniuojasi kūrėjo sąmonėje ne absoliučiai uždengdamos viena kitą, bet persišviesdamos, ir abi veikdamos sykiu.

Skirtingų pasaulėžiūrų suartėjimui ir jų transparentiškai sąveikai suprasti, ypač svarbus pasirodė žemės vaizdinys – vienas svarbiausių vaizdinių K. Bradūno kūryboje, išraižęs platų metaforų, simbolių ir asociacijų tinklą. Jo analizė leido suvokti, kad pagoniškųjų ir krikščioniškųjų vaizdinių vienovė, jų ne konfrontacinis, bet papildantis, transparentiškas santykis K. Bradūno kūryboje kyla iš poetiškai permąstytos paprasto sodiečio tikrovės, iš žemės žmogaus santykio su savąja aplinka refleksijos. Krikščioniškąsias ir pagoniškąsias reikšmes įimantis bradūniškasis tikėjimas atliepia liaudiškąjį pamaldumą, kuris, žvelgiant į istorinę krikščionybės raidą, nors ir įkvėptas krikščioniškosios liturgijos, vis dėlto turi savyje išlaikęs nemažą bruožų, kuriuos, atidžiai analizuodami, galėtume vadinti pagoniškosios kultūros reliktais.

K. Bradūno poezija iki tol aptartų A. Nykos-Niliūno ir H. Nagio kūrybos kontekste pasirodė išskirtinė savo poetiniu subjektu. Teorinėje tyrimo dalyje teigėme, kad jungdama priešybes, modernioji sąmonė atsiduria nuolatinėje *Tarp* būsenoje – netikrybės ir abejonių būsenoje. Tokį jos pavidalą regėjome iškilusį ir visa gilybe įsišaknijusį H. Nagio bei A. Nykos-Niliūno kūryboje. K. Bradūno poezija padėjo suvokti, kad antinomiškas būties pavidalas neaprepia visos modernaus žmogaus sampratos. Skirtingos tikėjimo patirtys nesuskaldo K. Bradūno žmogaus. Priešingai, tik toks, įvairialypes patirtis sutelkiantis žmogus yra pilnatviškas žmogus. Kai užčiuopiame poeto pastangą, mąstyti savo žmogų tik krikščioniškoje perspektyvoje, iš karto aptinkame disharmonijos, sujauktumo, nerimasties pėdsakus, signalizuojančius įtrūki žmogaus sąmonėje.

K. Bradūno poezijos subjekto santykis tiek su pasauliu, tiek su jame egzistuojančiu ir veikiančiu dieviškumu atsiveria ne kaip ieškojimo ir abejonės, bet kaip tikėjimo ir pasitikėjimo santykis. Šis subjektas nėra klausiantis žmogus. Tiesa, reikia pripažinti, kad klausimų ratas K. Bradūno kūryboje taip pat egzistuoja, tačiau čia jie neturi to geliančio ir visą egzistenciją perveriančio aštrumo, kuriuo pažymėti niliūniškieji ar nagiškieji kreipiniai. Klausimas čia kyla ne iš nepasitikėjimo būties prasmingumu ar Dievo Esimu, ne iš nesuvokimo, kas yra žmogus ir kaip jis turi gyventi, bet iš nuostabos, kylančios žvelgiant į Dievo kūrybą ir mąstant apie ją. K. Bradūno žmogus yra besąlygiškai tikintis žmogus. Toks jo pavidalas į kuriančios sąmonės akiratį, o iš jo į poetinę erdvę, atrodo, taip pat atitekėjęs iš paprasto kaimo žmogaus realybės, kurioje visiškai pasitikima Dievo malone. Bradūno kūryboje tikėjimas ir žinojimas nekonfrontuoja. Čia juos regime suaugusius į vieną darinį, kurį pavadiname žinančiu tikėjimu. Tikėjimas K. Bradūno kūryboje yra kitoks žinojimas, kitokia pažinimo forma, poeto pajauta ir poetiškai įtvirtinta, jam žvelgiant į paprasto kaimo žmogaus tikėjimą.

Pagoniškosios ir krikščioniškosios sąmonės dialogas ypač ryškiai išsiskleidė bradūniškoje kasdienybės refleksijoje. Skverbdamiesi į K. Bradūno poezijos erdvę, regėjome, kad žvilgsniu apimdamas supančią aplinką, liedsdamasis prie daiktų jo kūrybos subjektas visada jaučia tame judesyje suvirpančią kitą, aukštesnę Būtį, pulsuojantį sakralumą, sutelkiantį savyje tiek krikščioniškąsias, tiek mitines reikšmes. Ankstyvojoje poeto kūryboje tokio šventumo išgyvenimu paženklinta net ir kasdieninė žmogaus veikla – jo darbas, per kurį pažįstama ir suvokiama žmogaus būties paslaptis.

Akistata su Transcendencija, susitikimo su Ja akimirka K. Bradūno poezijoje atsiveria kaip absoliutaus išsipildymo laikas. Tarp poetinio subjekto ir Dievo niekada neatsiveria praraja. Tuo Bradūno modernusis žmogus skiriasi nuo A. Nykos-Niliūno ir H. Nagio klajūnų ir sūnų palaidūnų, kurie, netekę santykio su Dievu, nutolę nuo Jo, skausmingai to santykio ieško, o neradę, išgyvena neviltį ir abejones.

Priešingai, K. Bradūno žmogus, kuriame taip pat atpažįstame Sūnaus palaidūno ir išvarytojo iš rojus Adomo provaizdžius, net praradęs tėviškę niekada nepatiria absurdo. Jis, tiesa, skundžiasi, kartais nežinodamas kam, tačiau tai vis tiek išreiškia poetinio subjekto ir dangiškos erdvės ryšį. Net ir neišgirdęs atsako, K. Bradūno poetinis subjektas vis tiek tiki kažkuo didesniu už save, nesąmoningai jaučia to, kam gali skūstis, buvimą.

Tai yra bradūniškasis misticizmas, kuris mums dar aiškiau atskleidė, kad sakralumas K. Bradūno žmogui nėra latentiškas, pasyviai funkcionuojantis tolimuose sąmonės užkaboriuose. Tai aktyvi duotybė. Bradūniškasis Dievas nėra teologinė ar filosofinė abstrakcija, tolimas ir nepasiekiamas Absoliutas, žmogui abejinga ir šalta galia. Jis yra gyvas ir veikiantis, persmelkęs kuriančiąją sąmonę, kaip ją yra persmelkusi protėvių nemirtingumo dvasia.

K. Bradūnas yra nepaprastai taktiliškas poetas, todėl gyviausias Dievo pavidalas ir intensyviausias santykis su Juo pasirodo poezijos erdvėje tuomet, kai Dievas iš dangaus aukštybių perkeliamas į žmogaus sielą arba, kai įkurdintas žmogaus aplinkoje, tampa jo veiksmų bendrininku.

Tačiau būtina akcentuoti, kad visos Dievo apraiškos – nuo per kontempliatyvų gamtos stebėjimą patiriamo šventumo iki antropomorfizuotų Jo pavidalų – yra svarbios ir reikšmingos. Kurį Dievo pavidalą Bradūno kūryboje beužčiuoptume, neabejotinai galime teigti, kad tai yra kuo tikriausias *Aš – Tu* santykis.

K. Bradūnas, kaip ir kiti poetai žemininkai, taip pat atidavė duoklę mirties vaizdiniui, krikščioniškosios ir mitinės sąmonės sampynomis suteikdamas jam tų pačių atspalvių, kuriais perpinta visa, Aukščiausios Būties veikimą žmogiškoje kasdienybėje steigianti, jo kūryba.

Sekdami mirties vaizdinio formavimąsi nuo pat ankstyvųjų poeto kūrybos rinkinių, stebėjome, kaip jis pamažu įauginamas į ciklinio laiko sampratą ir vis intensyviau imamas reflektuoti, kaip neišvengiamas būties dėsnis. Gyvenimas ir mirtis, panašiai kaip ir H. Nagio poezijoje, K. Bradūno kūryboje įgyja vienodą svorį.

Tačiau, žvelgiant į poeto kūrybos visumą ir mąstant apie jos esminį šaltinį – paprasto žmogaus kasdienybę, paaiškėjo, kad mirties ir gyvenimo neperskiriamumo suvoktis kilo ne iš filosofinės refleksijos. Ji formavosi iš autentiško patyrimo, kylančio stebint gamtos ritmą, nuolatinį gyvybės augimo ir nyksmo žaismą joje. Ja galima paaiškinti ir K. Bradūno poetinio subjekto poziciją mirties akivaizdoje, kai metafizinė mirties baimė nėra išgyvenama. Paskutinioji gyvenimo valanda neretai suvokiama kaip pirmapradžio, senstant prarasto žinojimo, kuris dabarties valandą pasireiškia kaip dangaus ilgesys, sugrižtis.

Gyvenimo ir mirties neatsiejamumo apmąstyme modernioji religinė sąmonė reiškiasi tuo pačiu – krikščioniškasis ir pagoniškasias tiesas sujungiančiu – pavidalu.

Tai ryškiausiai atskleidžia anapusinio pasaulio vaizdiniai, kuriems priklauso ir pagoniškas protėvių vėlių suolelis, ir sena sodo obelis, sutelkianti savyje tiek krikščioniškosios, tiek mitinės, pagoniškosios atminties turinčius žymenis.

Amžinybės steigėju, nemirtingumo garantu K. Bradūno poezijoje, taip pat, kaip ir A. Nykos-Niliūno kūryboje, esti poetinis žodis, įgyjantis būties saugojimo funkciją, tampantis tiltu, leidžiančiu sugrįžti iš mirusiųjų pasaulio. Poetinio žodžio refleksija K. Bradūno kūryboje galėtų tapti naujo, šias analizes pratęsiančio tyrinėjimo pagrindu.

Estetiškai stipriausioje B. Pūkelevičiūtės poezijos knygoje „Metūgės“ moderniosios sąmonės buvimą pirmiausia atpažinome iš kalbinės raiškos, įsikūnijusios epinėse intonacijose, kurias propagavo ir savo kūryboje įtvirtino taip pat ir žemininkų generacijos poetai. Tačiau svarbesnės, nei stilistinė problematika, mūsų svarstymui pasirodė tos modifikacijos, kurios ryškėjo turinio plotmėje, ir kuriomis reiškėsi poetinės moderniosios sąmonės, taip pat ir religinės, originalumas bei savitumas.

Moderniosios religinės sąmonės bruožai „Metūgėse“ ryškiausiai atsiskleidė stebint kūno, jo sudvasinimo, jo transformacijos į sakralų lygmenį refleksiją. Suvokdama kūną kaip susitikimo su *Kitu* erdvę, poetė atliepė krikščioniškajai kūno traktuotei, kuri, atmetus visas iškreiptas, platonizmo paveikto oficialaus religingumo koncepcijas, teigia kūno ir sielos ryšį, jų neatsiejamumą, įtvirtina kūno ne kaip nuodėmių šaltinio, o kaip žmogiškumo pagrindo sampratą. Tokiu atveju oficialaus religingumo atžvilgiu kuriančioji sąmonė steigia provokuojantį santykio su tradicija tipą. Provokaciją galima laikyti esminiu reikšmių perkeitimo – transformacijos – pavidalu B. Pūkelevičiūtės kūryboje. Įdomu tai, kad būtent šio santykio dėka kuriančioji modernioji sąmonė priartėja prie neiškraipytų krikščioniškųjų tiesų.

„Metūgėse“ įsteigta ir išskleista moteriškumo samprata taip pat provokuoja tradicinio religingumo įtvirtintus moters vaizdinius ir tuo pačiu atskleidžia visiškai priešingą, Biblijoje atrandamą, moters įvaizdį. Moters geismingumas, jos aistra ir erotiškumas, jos santykio su *Kitu*, su mylimuoju, variacijos praranda neigiamus atspalvius, kai jie regimi ir svarstomi „Giesmių giesmės“ – vienos poetiškiausių Senojo Testamento knygų, kurią galima vadinti meilės ir dviejų mylimųjų susitikimo apoteoze – kontekste. Moteris-sužadėtinė, moteris-mylimoji „Metūgėse“, taip pat, kaip ir „Giesmių giesmėje“ yra svarbiau nei moteris-motina. Tačiau motinystės tema jokiu būdu nėra

paneigiama. Priešingai, reflektuojama moteriškumo, moters tapatybės temų akiratyje ji įgyja savitumo, atskleidžia savo sąsajas su bibliniais ir teologiniais kontekstais.

Moters, taip pat ir moters-motinos figūros aiškiausiai atskleidžia krikščioniškųjų ir mitinių, pagoniškųjų reikšmių sampynų – esminio moderniosios religinės sąmonės pavidalo „Metūgėse“ – buvimą. Moteris B. Pūkelevičiūtės poezijoje esti labai glaudžiai susijusi su gamtos stichijomis, tad nepaisant to, kad poetiniuose tekstuose yra labai daug aliuzijų, nusidriekiančių į Biblijos knygų erdvę, vis dėlto moters vaizdinys ir sakralumo samprata nėra tik grynai krikščioniška. „Metūgėse“ atradome iš pirmo žvilgsnio krikščioniškąją tradiciją reprezentuojančių vaizdinių, kurie, susieti su gamtiškuoju poliumi, patiria tokią stiprią transformaciją, kad vis dėlto labiau atliepia ne biblinės, bet ikikrikščioniškosios kultūros tradiciją

Vienas svarbiausių moderniosios religinės sąmonės bruožų – gebėjimas jungti ir telkti vienovėn didžiausius kontrastus bei prieštaravimus „Metūgėse“ išryškėja, poetinei sąmonei reflektuojant Dievo vaizdinį. Poetiniais neišskaitomo veido Dievo ir ypač kaukės įvaizdžiais B. Pūkelevičiūtė kūrybiškai išpildė tas, teorinėje šio tyrimo dalyje apsvaistytas išvalgas, kurios, pratęsdamos krikščioniškoje teologijoje egzistavusią papildomumo principo problemą, Dievo vaizdinių įvairovę literatūriniame diskurse aiškino kaip Jo nepažinumo, slėpiningumo, absoliutaus kitoniškumo padarinį. „Metūgėse“ atradome keletą, vienas kitam prieštaraujančių Dievo pavidalų. Šalia nepažinaus, tolimo, visiškai žmogui abejingo Absoliuto poetinė sąmonė regi tokią dieviškąją *Tu*, kuris pats inicijuoja savo ir žmogaus susitikimą, steigia santykio būtį. Poezijos interpretatorius negali šio *Tu* sieti tik su krikščioniška tradicija, nors Jis jai labai artimas. Regime, kaip modernioji kuriančioji sąmonė įkurdina Jį ne bažnyčios erdvėje, kaip galėtume numanyti, vadovaudamiesi tradiciniu požiūriu, o gamtiškajame poliuje, dar kartą leisdama suartėti krikščionybei bei pagonybei, bibliniam Dievui ir labiau sakmiškam, pagoniškam Rūpintojėliui. Taip sukuriamas autentiškas, iš asmeninės patirties išaugęs Dievo vaizdinys.

„Metūgėse“ priešinamasi ne pačiam Dievui, bet tradicinio tikėjimo sukurtam Jo vaizdiniui, priešinamasi toms santykio su Dievu formoms, kurios naikina santykio autentiškumą ir gyvybingumą. Tačiau atsiveriama Dievui, kuris kyla iš meilės santykio ir pats esti atviras paprasto žmogaus, moters egzistencijai.

Approbation of the propositions of the thesis

The following presentations were given on the subject of the dissertation:

1. *Literature and Theology: Opportunities for Dialogue*, The republican conference of doctoral students *The Recent Research in Human Sciences*. Vilnius, May 2006.

Works published on the topic of this dissertation:

1. *Literatūros ir teologijos santykis: dialogo galimybės*, *Literatūra* 2007 Nr. 49 (1).
2. *Susitikimo teologija Birutės Pūkelevičiūtės „Metūgėse“*, *Lituanistica* 2008 T. 54 Nr. 1(73).

Ernesta Juknytė (b.1979) in 2002 completed the Bachelor of Arts study programme and in 2004 finished the Master of Arts studies in Lithuanian Philology at the University of Šiauliai. In the same year, after defending her MA thesis on *Theology Code in Alfonsas Nyka-Niliūnas* and graduation with an MA degree, Juknytė entered Vilnius University and embarked on her doctoral studies in Lithuanian Literature. Her particular interest laid in the relation between literature and theology and the functions of religion in Lithuanian exodus poetry. She followed a number of seminars in the Centre for Religious Studies and Research at Vilnius University that expanded her philosophical and theological horizons. As a result, she gained a better understanding of the links between literature and theology. This has underpinned the formulation of the methodological and theoretical basis for her doctoral dissertation.

Ernesta Juknytė (g. 1979) 2002 m. baigė lietuvių filologijos bakalauro, o 2004 m. – literatūrologijos magistro studijų programą Šiaulių universitete. Tais pačiais metais, apgynusi magistro darbą „Teologijos kodas Alfonso Nykos-Niliūno kūryboje“ ir gavusi literatūros magistro laipsnį, ji įstojo į VU lietuvių literatūros doktorantūrą. Studijuodama joje, Ernesta Juknytė gilino magistro studijų metais kilusį interesą literatūros ir teologijos santykio problematika, toliau domėjosi religinio aspekto funkcionavimu lietuvių egzodo poezijoje. Klausėsi įvairaus pobūdžio paskaitų ciklą, skaitomų VU Religijų studijų

centre. Šie ciklai plėtė ir gilino filosofinį ir teologinį akiratį, mąstymo apie literatūros ir teologijos susitikimą horizontus, tapo stipria atremtimi, formuojant metodologinį ir teorinį rengiamos disertacijos pagrindą.